

Van oekedoelekes en mottevijvers of over pielewuiters en een pieleke kaat : de dialecten van het Waasland

17 mei 2019

zooëgezeed, symposium over de Wase dialecten

Veronique De Tier

Variaties vzw/UGent

Inleiding

- Verschillende klanken
 - Buiten, benauwd, ijs, ...
- Verschillende woorden
 - *Achtergoaras, oekedoeleke, weer, botervijver, mottevijver (zie later)*
- Verschillende grammatica

Voor we starten

- Dialectonderzoek is niet nieuw
- Eind 19de eeuw Winkler parabel van de verloren zoon

De tongval van Waas is goed oostvlaamsch. Hij wordt in 't geheele landschap tamelijk gelijk gesproken, eenige kleine verschillen en afwijkingen uitgezonderd. Zoo zegt men te Beveren zeun, te St. Nicolaas zoon; te Beveren klinkt de volkomene a tusschen a en o in, als oa, ongeveer zóo als 't fransche oi in noir; maar te St. Nicolaas als ou in 't nederlandsche vrouw, dus juist zoo als te Lier en in Klein-Brabant. De ui klinkt in den tongval van St. Nicolaas tamelijk wel als in 't geijkte nederlandsch; de ij klinkt er als ai, de ei wordt er scherp uitgesproken, ten naaste bij als de ai in 't fransche plainte of de ei in feindre.

Voor we starten

- Dialectonderzoek is niet nieuw
- Eind 19de eeuw Winkler parabel van de verloren zoon
- In 1930 groot onderzoek (RND)
- In jaren 60 dialectopnames met bandopnemer
- Vanaf jaren 70 Woordenboek van de Vlaamse Dialecten
- veel lokale/regionale dialectwoordenboeken en woordenlijsten gemaakt.
 - Waasch Idioticon
 - Woordenboek van Beveren
 - Lokers Woordenboek
 - Stekens Woordenboek
 - Wordelieèst va Sinnekloas

➔ dialectrenaissance

AMAAT JOOS WAAS IDIOTICON

ALLES VOOR VLAANDEREN! VLAANDEREN VOOR CHRISTUS!

WAASCH IDIOTICON

BEWERKT DOOR

AMAAT JOOS,

Bestuurder der Bisschoppelijke Normaalschool van Sint-Niklaas,

MET DE MEDEHULP VAN

veel taalminnende Wazenaars.

AMAAT JOOS

Even terug naar de titel

- oekedoeleke
- mottevijver
- Pielewuiteer
- Pieleke kaat
- → Wase woorden
- Wat betekenen ze?
- → Even kijken in het Waasch idioticon

oekedoeleke

- Joos :

HOEKEDOEL, z. nw., m. = Jonge
kikvorsch in zijne eerste gedaante.
Ook *hokkerdoel*, *hoofdoel* en
padderdoel.

HOEK, z. nw., m.. — Z. Wdb..

Spr. : *Achter hoeken en kanten*, in 't verborgen ; — daar gebeurt veel achter hoeken en kanten.
— *Uit den hoek halen*, 1° te voorschijn brengen ; — hij haalde een oude frak van over dertig jaar uit den hoek. 2° Herinneren, bekend maken ; — op 't gerecht haalde hij mijn vroeger fouten uit den hoek.

HOEKEDOEL, z. nw., m.. = Jonge kikvorsch in zijne eerste gedaante.

Ook *hokkerdoel*, *hoofdoel* en *padderdoel*.

HOEKEN, vrag. bijv. nw.. = Wat voor een, hoe-danig een. Hoeken broek hebde u doen maken?

HOEKER, z. nw., m.. = (Schip.) Oude vis-scherssloep der Hollanders, die een zeer lomp uitzicht had. V..

HOEKEREN, werkw., onov. (*hebben*). = Woeken, zeer snel toenemen. D. S. Het onkruid staat te hoekeren op de akkers van dien luie boer.

HOEKKRABBER, z. nw., m.. = (Schip.) Schrabber met drij hoeken om het teer uit de hoeken te krabben.

Ook *hoekschrabber*.

Ook het spel met den stengel heet *hoelang zulde leven*.

HOELEKEN, z. nw., o.. = Noot, in het raadsel :

Hoeleken,

Padoeleken

Zat in zijn stoeleken

Mee een groen kazaksken aan.

HOELLEN, werkw., onov. (*hebben*). = Vasttrekken, dichthalen bij middel van eenen woel, die ronddraaiende den achterreep opwindt en zoo den *voorderreep* aanhaalt. D. S. K. *torquendo claudere*. Opdat het graan van de kerre niet zou vallen, moet het voer gehoeld worden.

Ook *woelen*.

HOELIE, z. nw., vr.. = Steenkolen. C. D. T. R. K. *lapides carbonarii*.

Zuidned. bij V..

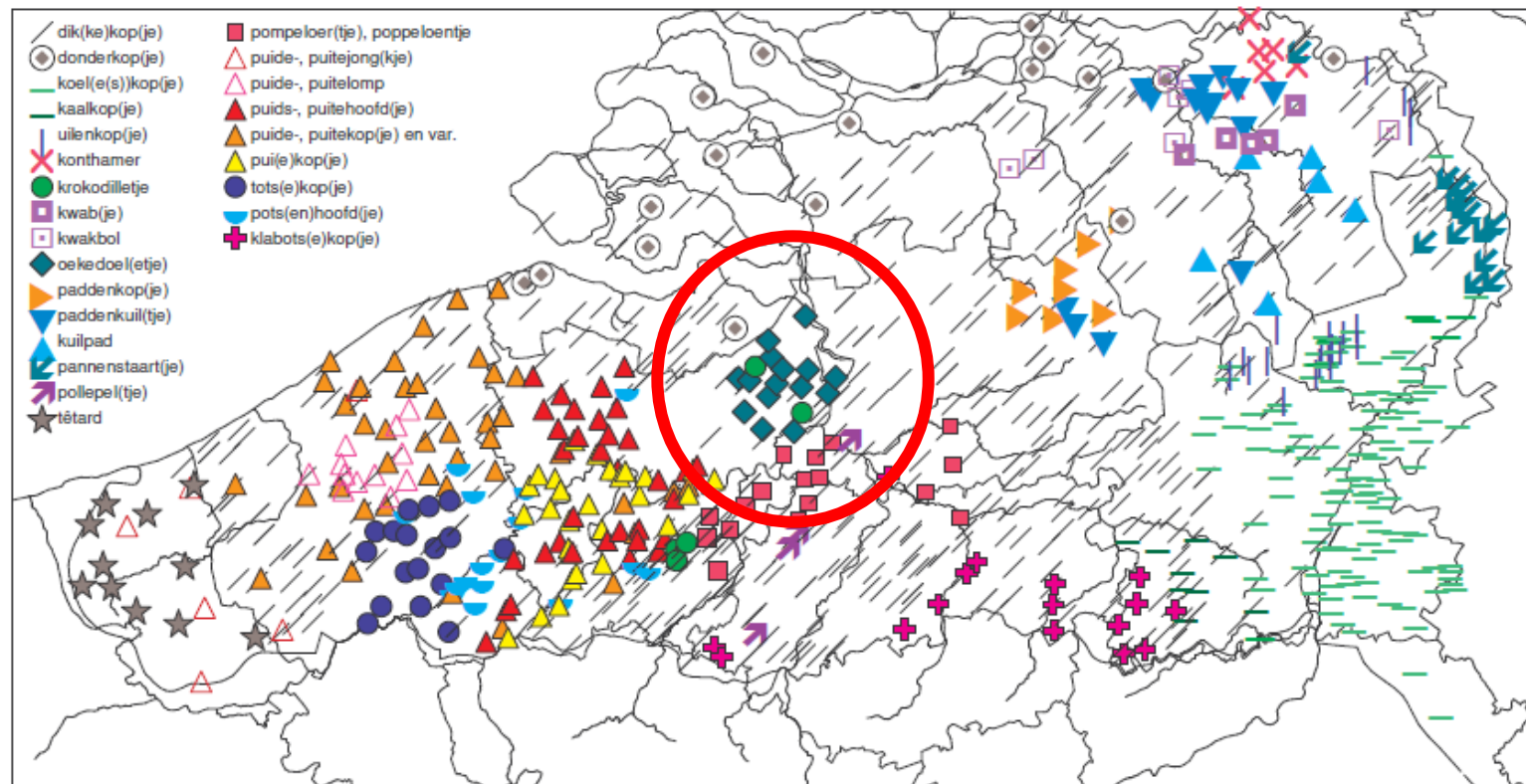
Bij C. ook *hullie*.

HOELIEASCHMOORTEI, z. nw., m.. — Z. *Asschenmoortel*.

HOELIEBAK, z. nw., m.. = Bak waar de steenkolen in staan.

HOELIEKOT, z. nw., o.. = Stal waar de steen-

KIKKERVISJE

mottevijver

- **MOTTEVIJVER**, z. nw., m. = Vlinder.

antier, -rantier
teer
outer en var.
e(n)bout
lie-, vliege(n)bouter
e)wouter
wijwouter
not

evijver en var.

), nuil(tje)

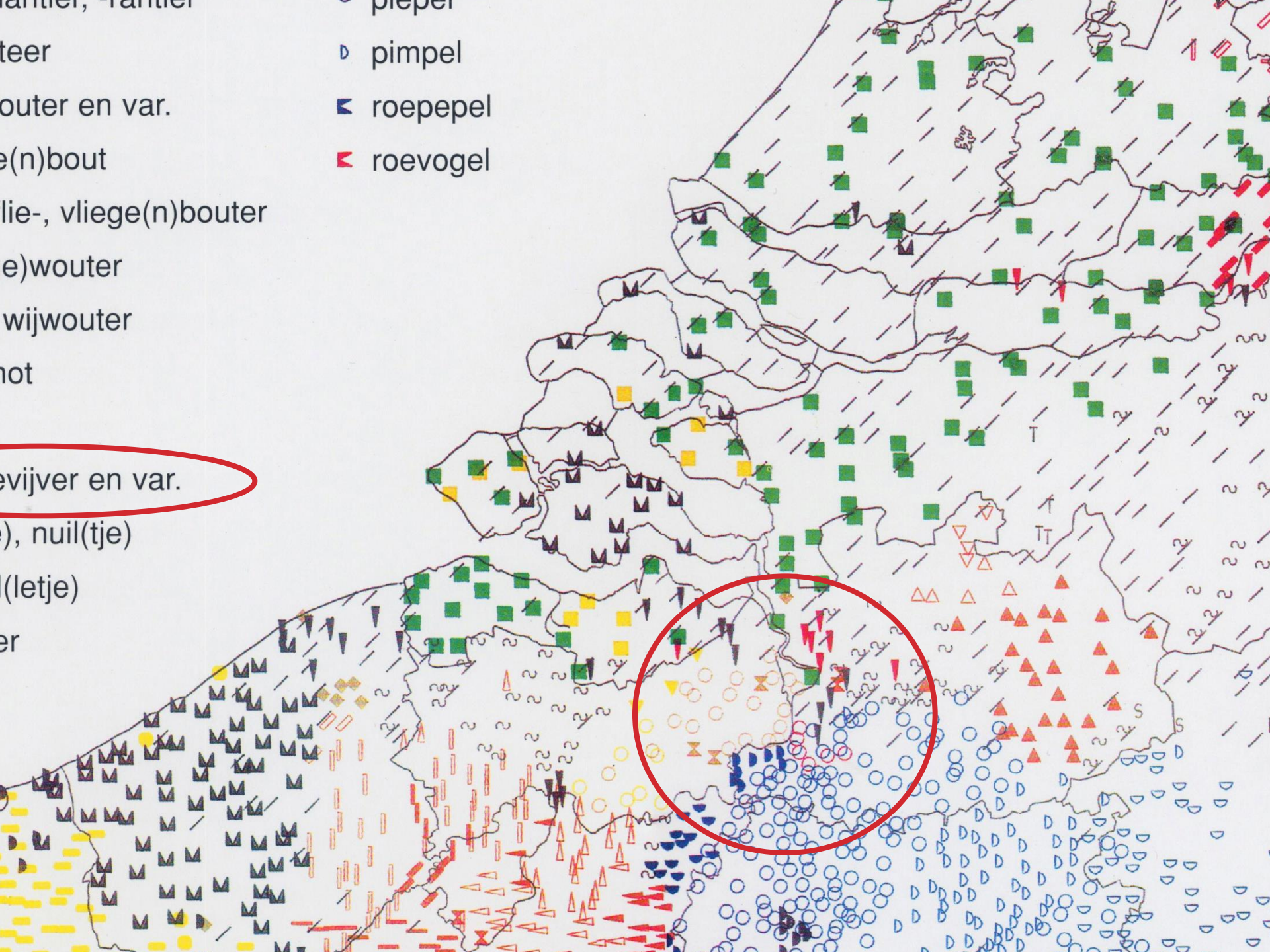
(letje)

er

piepel

roepel

roevogel

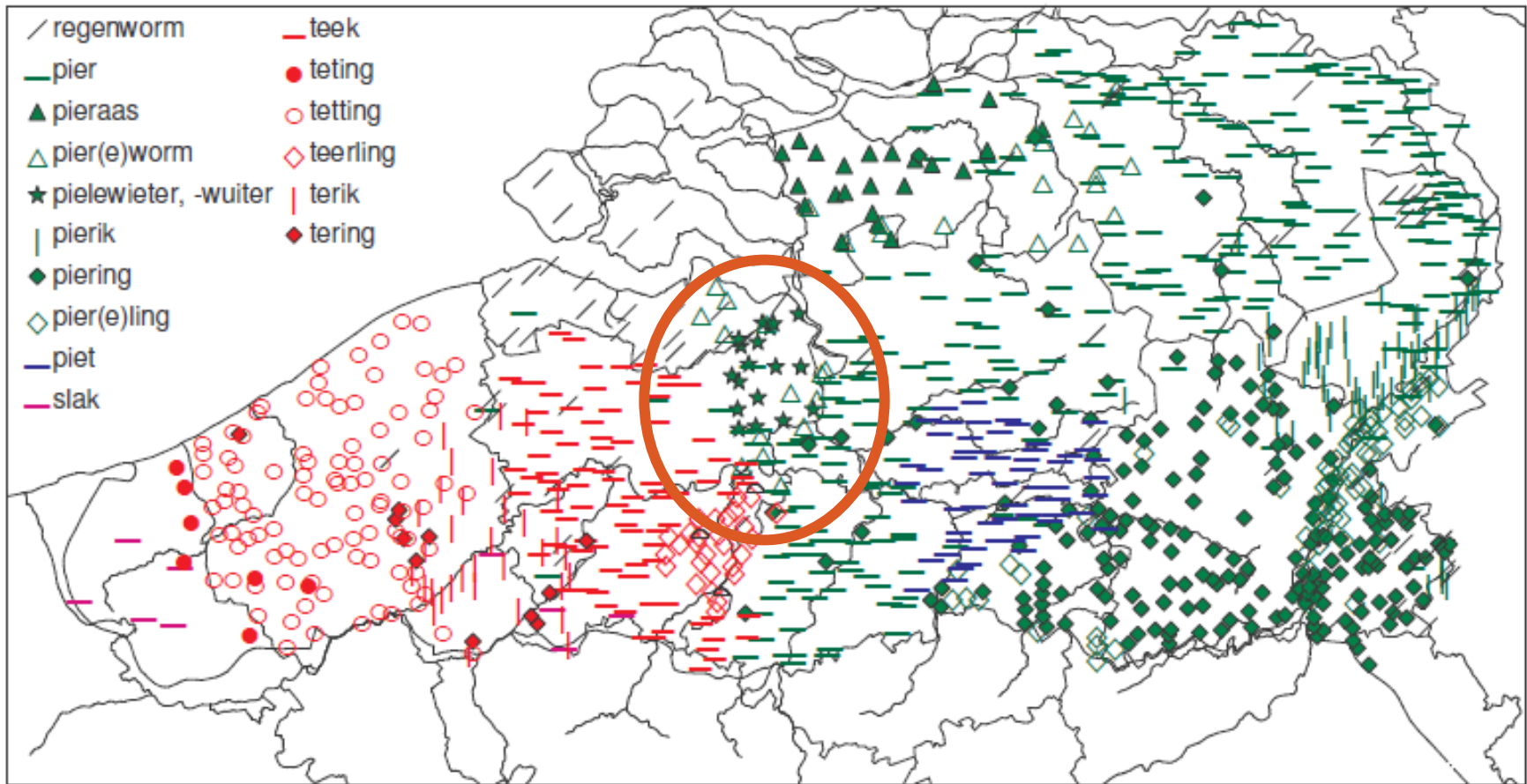

pielewuiter

- **PIELEWIETER, PIELEWUITER, =**
Pier, aardworm. Bij S. *pielewuiter*
en *pierewuiter*.

pielewieter	De Klinge · Doel · Kieldrecht · Klinge · Nieuw-Namen · Andere Bronnen : Wdb : Joos. Div : Dialect OZV : pielewieters.
pieleworm	Beveren (Waas) · Andere Bronnen : Wdb : Loquela : pielewurm.
pielewuiter	Bazel · Belsele · Beveren (Waas) · Elversele · Kemzeke · Kieldrecht · Meerdonk · Sint-Gillis-Waas · Sint-Niklaas · Sint-Pauwels · Temse · Vrasene · Waasmunster · Andere Bronnen : Wdb : Joos.
pier	Elversele · Oostburg · Oostveld · Rupelmonde · Sint-Baafs-Vijve · Waasmunster · Wachtebeke · Andere Bronnen : Wdb : Joos, Lievevrouw-Coopman.
piereworm	Grembergen · Haasdonk · Hulst · Kloosterzande · Kruike · Lamswaarde · Nieuw-Namen · Steendorp · Andere Bronnen : Wdb : Joos; WZD : pierewurm : L. v. Hulst. Div : Dialect OZV : pierewurms.
pierewuiter	Kemzeke · Andere Bronnen : Wdb : Joos.
piezeworm	Buggenhout · Hengstdijk · Kloosterzande · Koewacht (N.) · Opstal
piezewuiter	Heikant · Andere Bronnen : Div : Dialect OZV : piezewuters.

REGENWORM

Pieleke kaat

= koud snoepje

Pieleken = balleken = snoepje

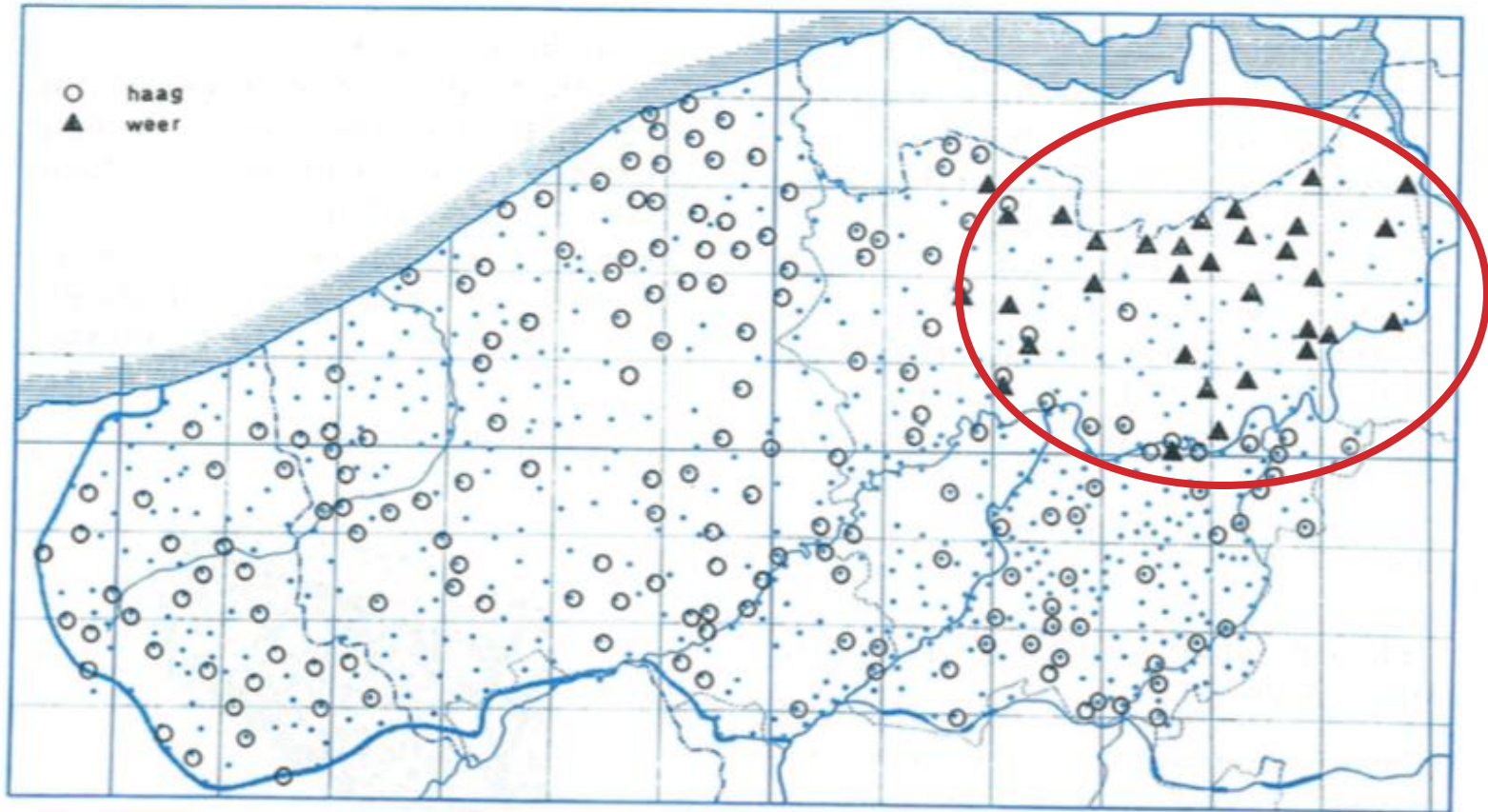
pakje		Lokeren
pakje koud		Aalst · Lebbeke · Moorsel · Sint-Gillis-bij-Dendermonde · Wieze
pieletje ijs		Hulst
pieletje koud		De Klinge · Hengstdijk · Hulst · Kloosterzande · Lokeren · Meerdonk · Moerbeke (Waas) · Zwijndrecht
potje koud		Denderleeuw · Haaltert · Mere · Moorsel · Nieuwerkerken

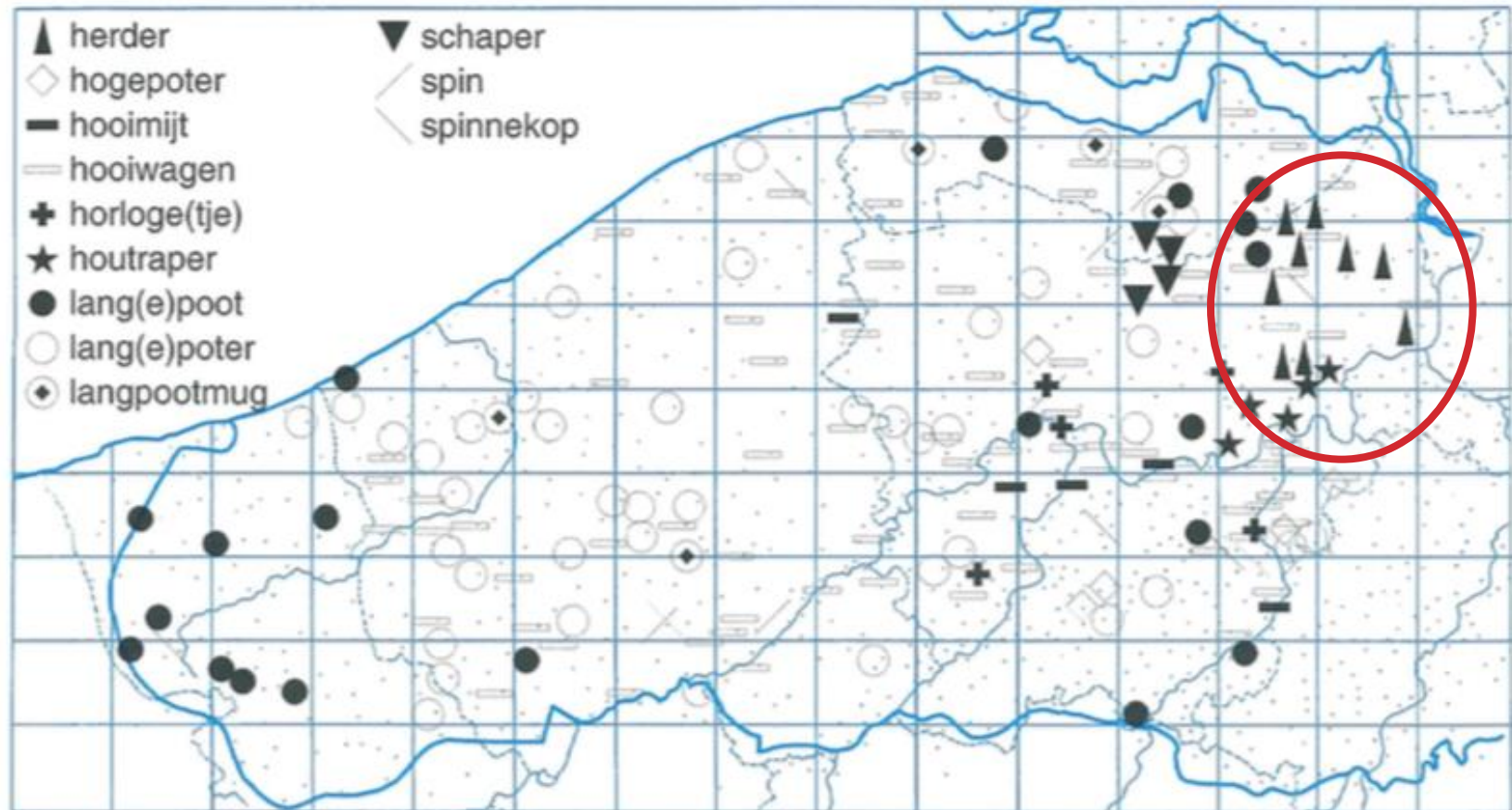
Andere bekende Wase woorden

- Weer
- Herder (voor hooiwagen)
- Mierezeiker
- Bombij
- Uitspraak wesp

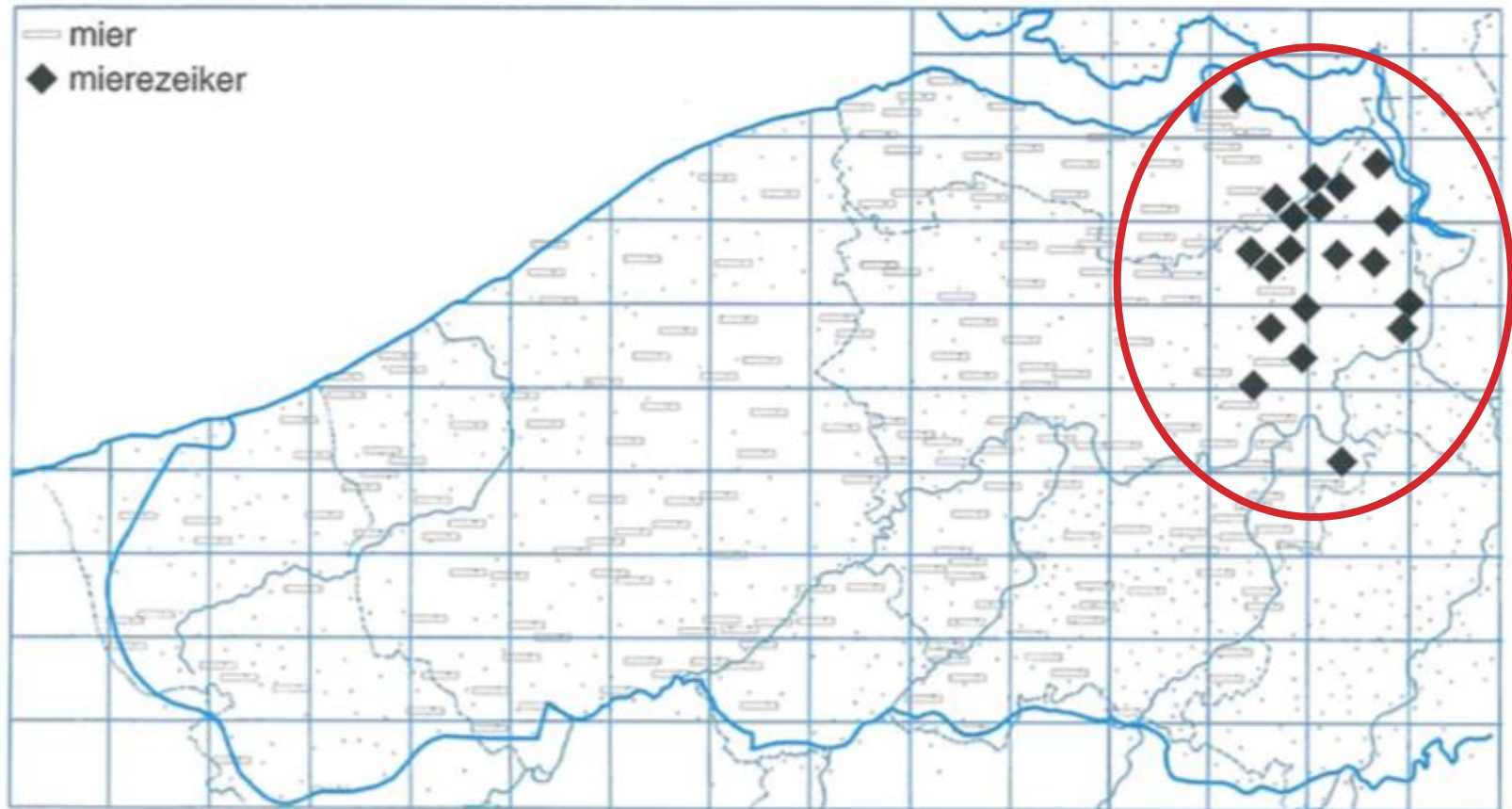
HAAG

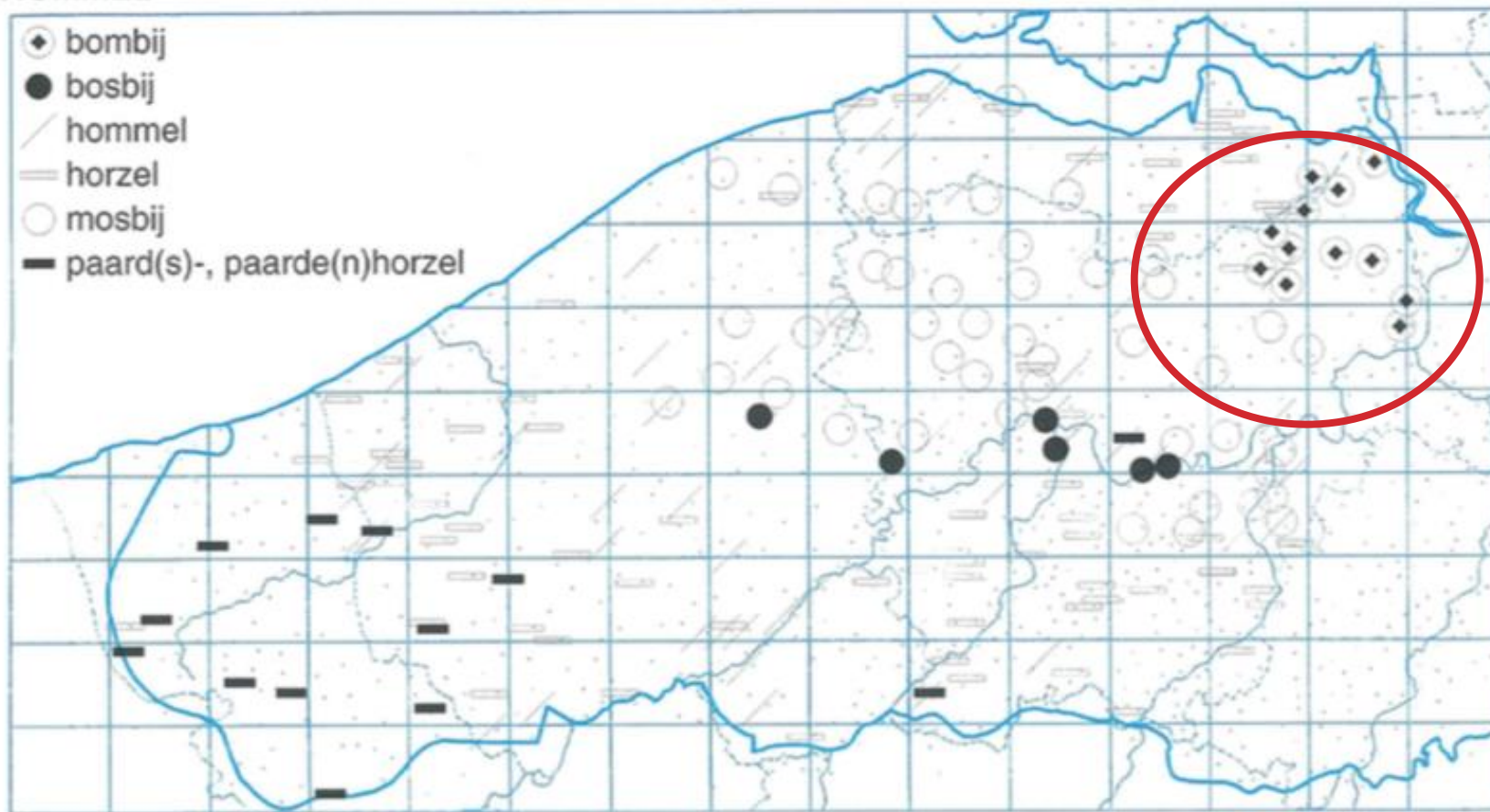
HOOIWAGEN

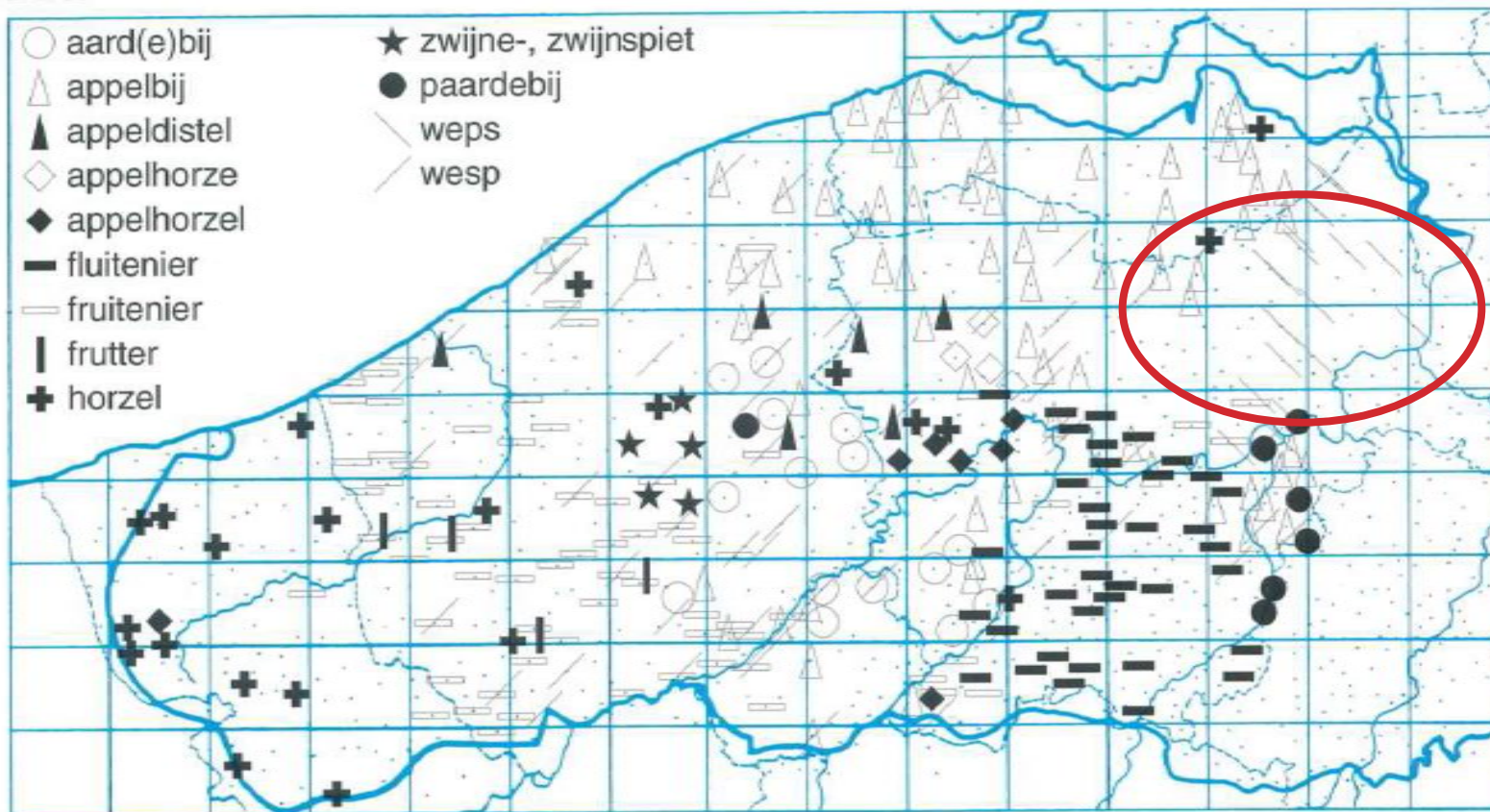
MIER

HOMMEL

WESP

De grote verscheidenheid in de Zuid-Nederlandse dialecten

Grote verscheidenheid

- Verscheidenheid in de Oost-Vlaamse dialecten is opvallend
 - Veel bevolking op kleine oppervlakte
 - Dicht stedennet
 - Grote honkvastheid, en dus weinig migratie

Vanwaar het lange behoud?

- Lang uitblijven van de standaardtaal / Frans
- Agrarische bevolking

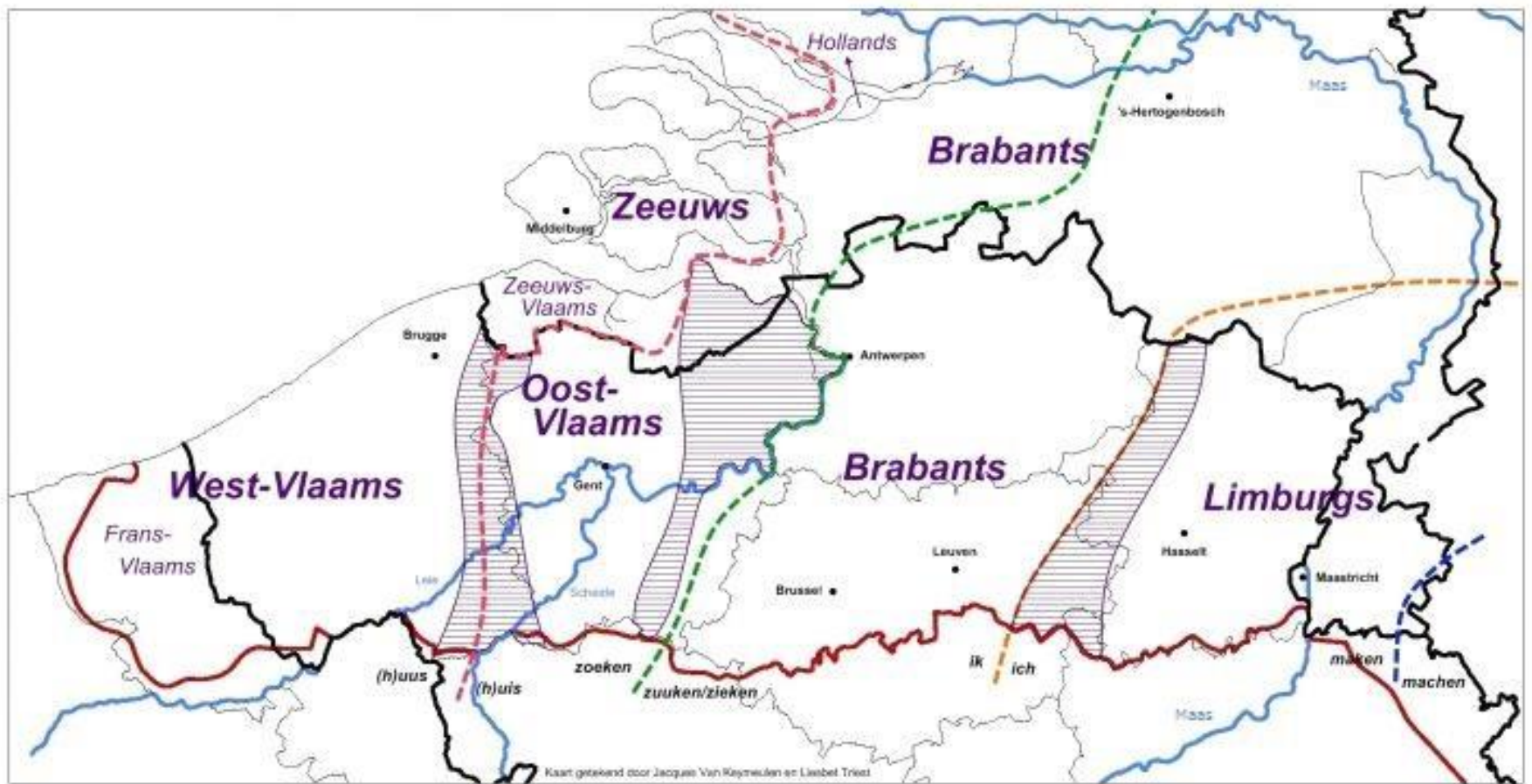
Welk dialect?

- De dialecten van het Waasland, bv. Sint-Niklaas
 - is Vlaams
 - is Oost-Vlaams
 - maar niet typisch OV

Vlaamse dialecten?

taalkundig: dialecten van oude graafschap
Vlaanderen = WV, OV, ZV en FV

Vlaams is één van de **drie** grote
dialectgroepen binnen het zuidelijke
Nederlands, naast het **BRABANTS** en het
LIMBURGS.

West-Vlaams
en
Oost-Vlaams

- Grens WV/OV = betrekkelijk **jong**
→ pas ontstaan na
middeleeuwen
- voor die tijd ongeveer identieke
taal → we spraken hier WV
- Vandaag Oost-Vlaams ≠ West-
Vlaams

twee oorzaken

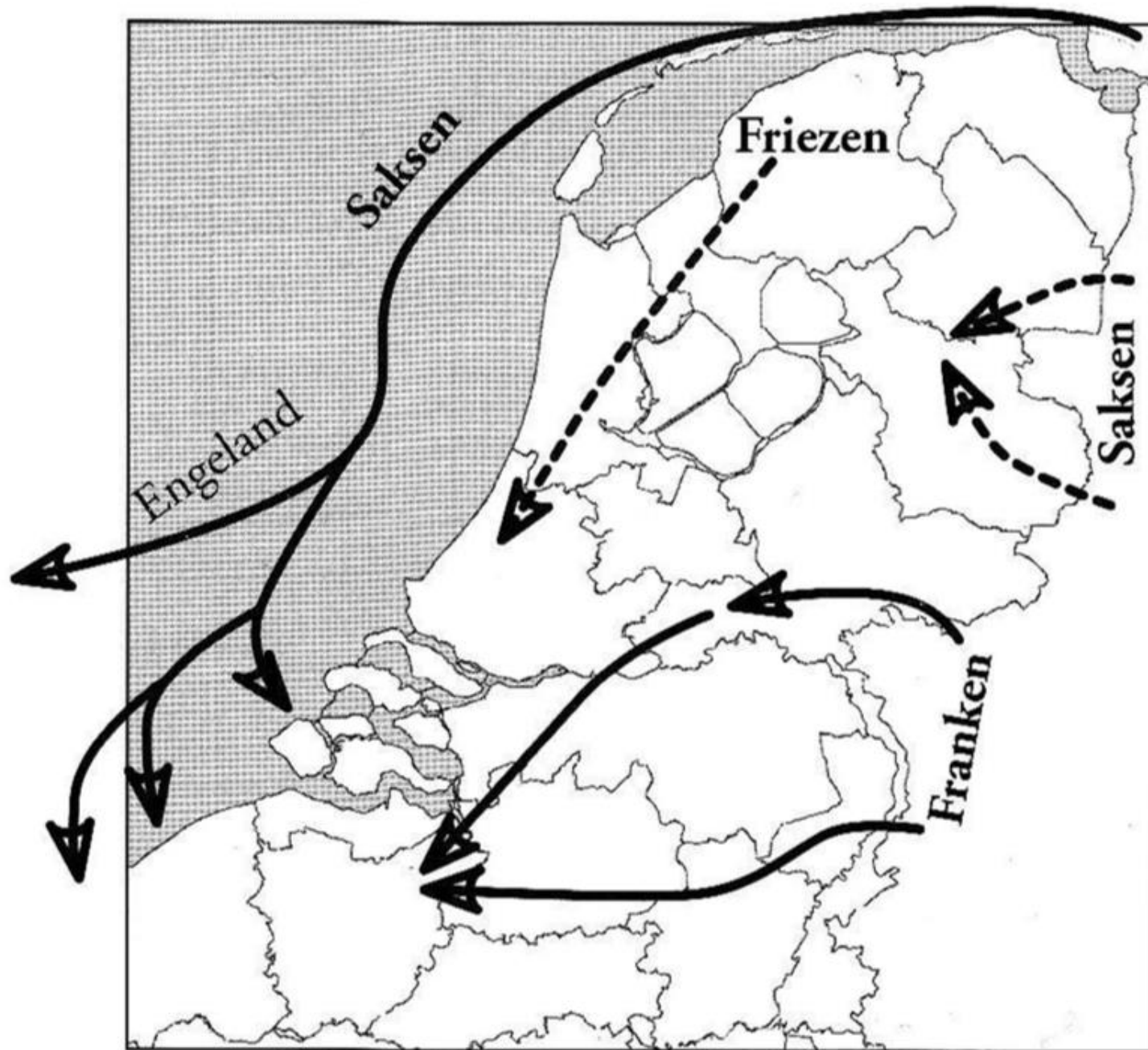
- OV: aantal oude, Vlaamse dialectkenmerken laten vallen
- WV: wél bewaard
- OV: later ook nog specifieke eigenaardigheden ontwikkeld

Gevolg van die ontwikkelingen

- Vandaag kunnen we het Oost-Vlaams karakteriseren als een dialect:
 - met **Vlaamse** kenmerken
 - met **Brabantse** kenmerken
 - met heel **eigen** kenmerken

Ontstaan van het (westelijk) Oost-Vlaamse dialectlandschap

Vroegste fase:
germanisering (4e-
5e eeuw na Chr.)

Grote volksverhuizing

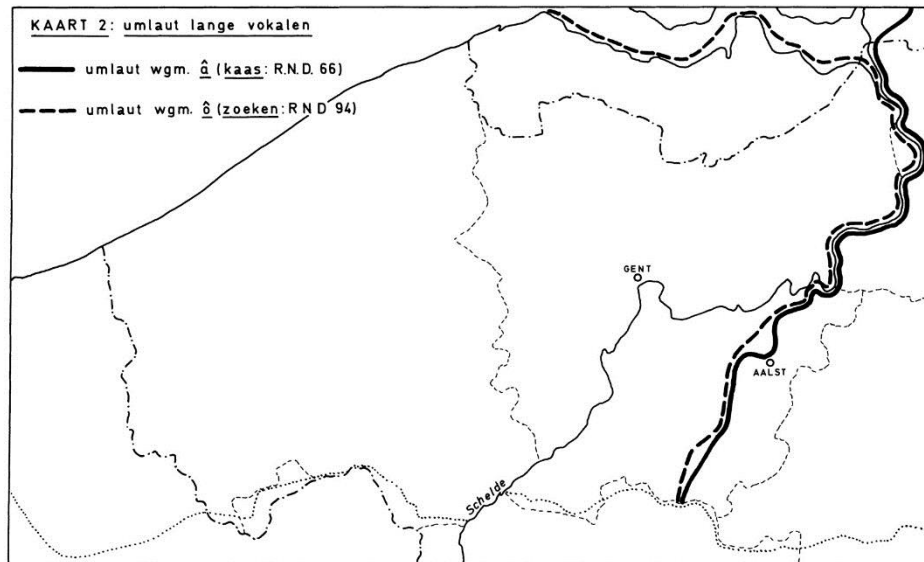
Sommige oude tegenstellingen
tussen Saksisch en Frankisch
overleven nog in de huidige dialecten.

OV : aantal bewaard, andere weggedrukt
door tegenbeweging vanuit Brabants.

Enkele voorbeelden van de oudste
onderlaag:

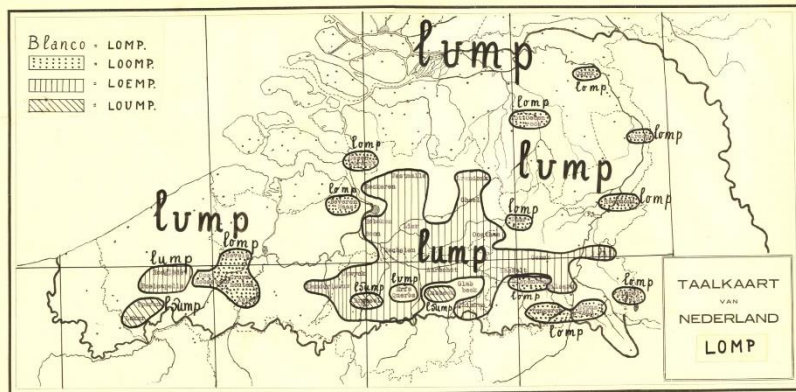
1. Secundaire umlaut

- Vlaams *groen* <> Brabants *gruun*
- Vlaams *koas* <> Brabants *kéés*

2. Korte klanken

- Vlaanderen e, i, o en u open <>
Brabant gesloten
- *Vis* <> *vies*
- *Lomp* <> *loemp*

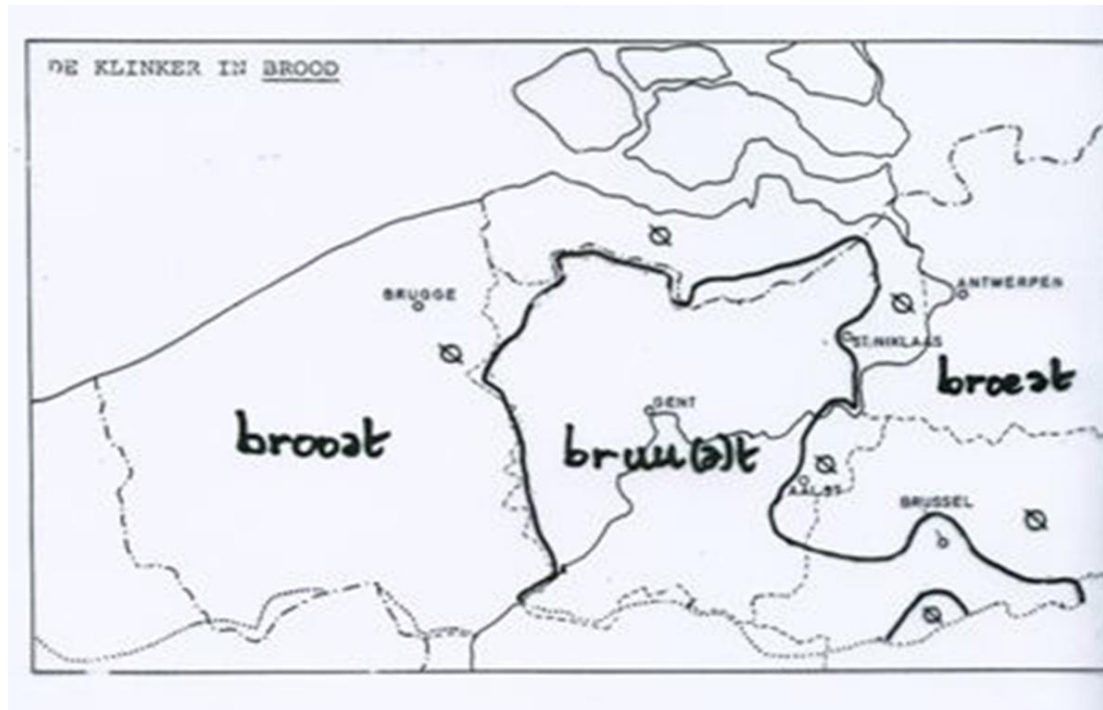

KAART ②

ten W:	ten O:
wgm. i: v[i]s	ed. v[l]s (=vis)
wgm. eo: v[i]s	ed. v[l]s (=vies)

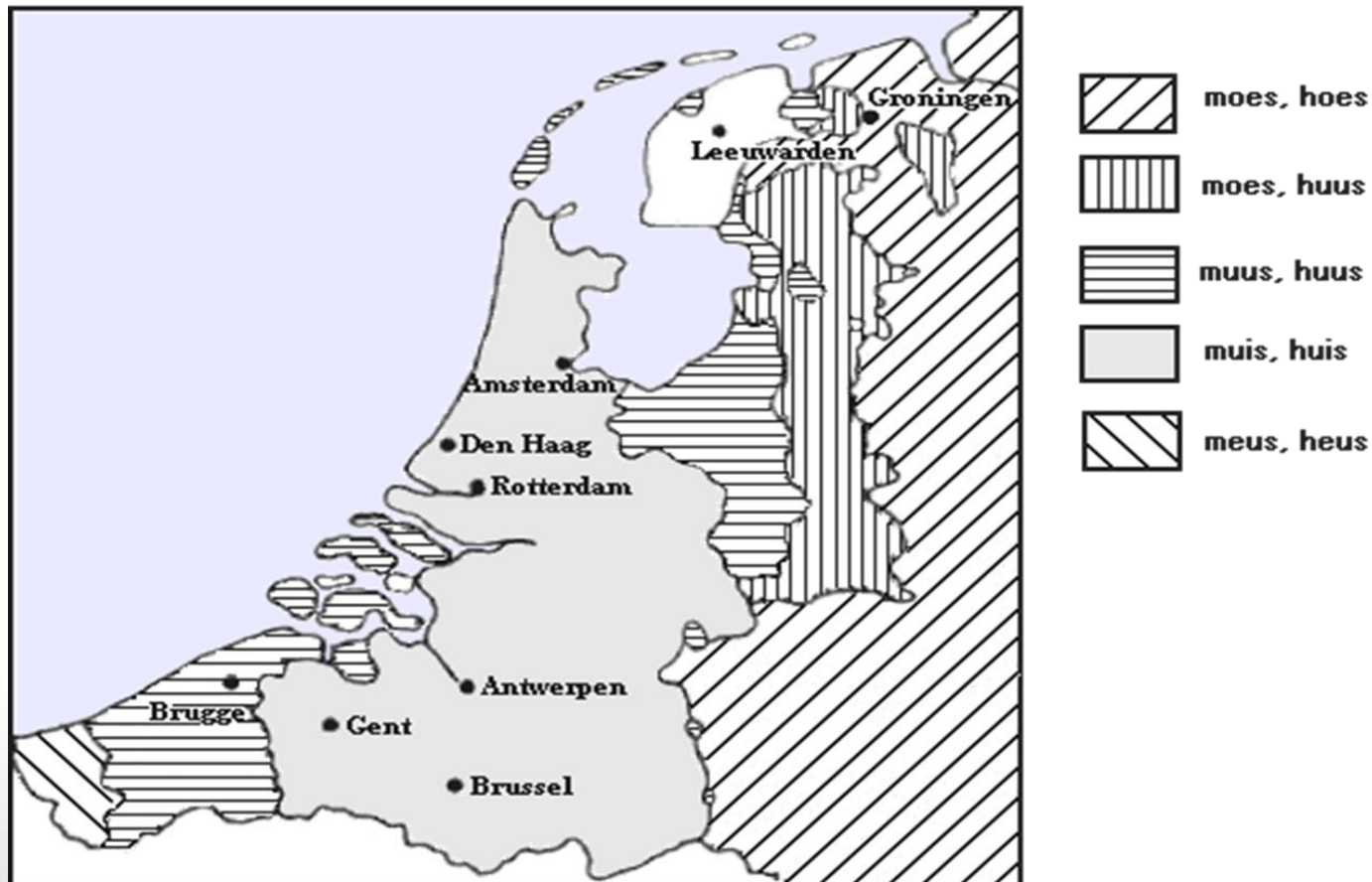
3. Scherplange ee en oo

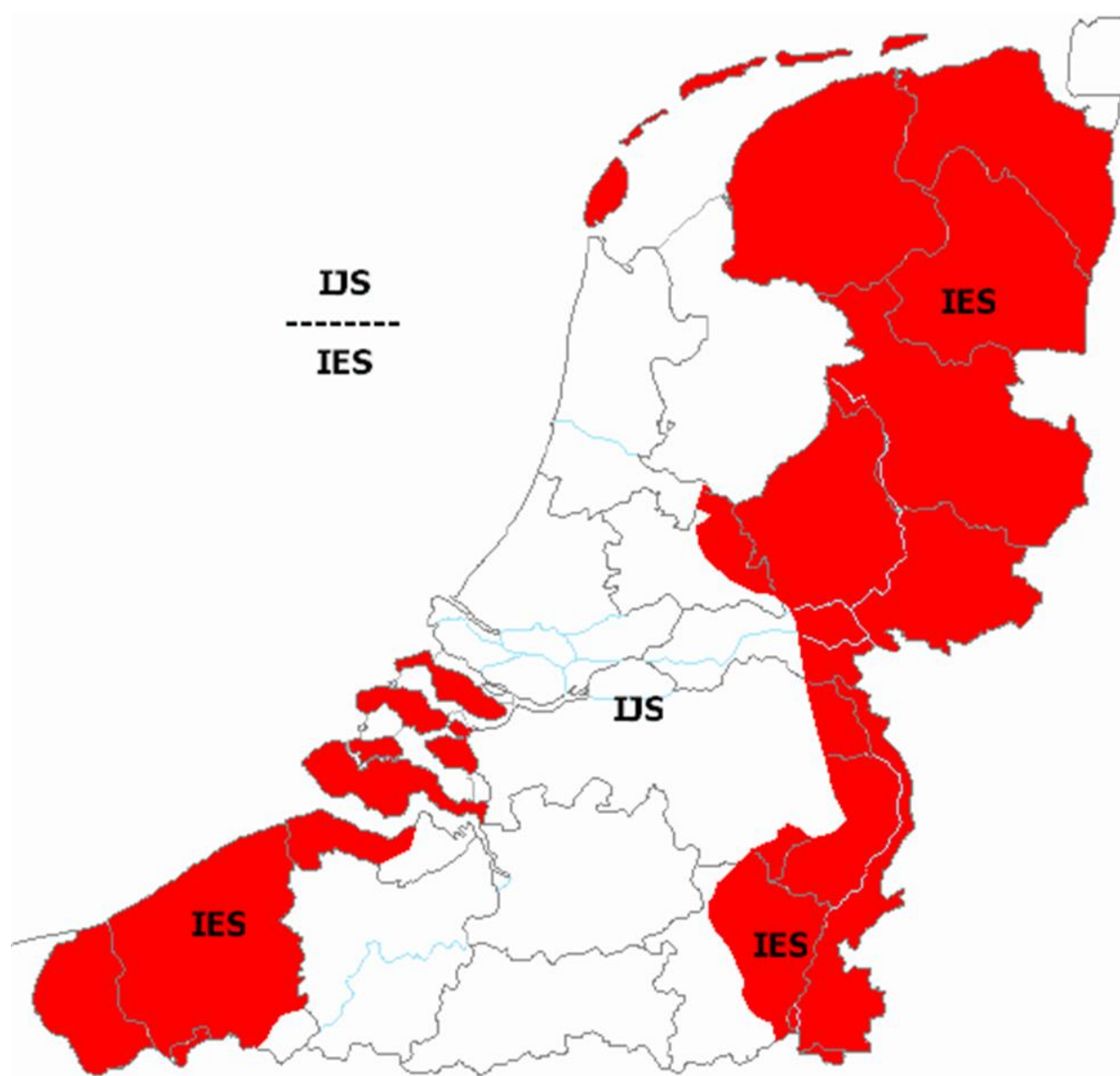
- Vlaanderen is de ee/oo opener
steeën <> stieën
brooët <> broeët (nu bruuët in OV)
(maar niet in Waasland!)

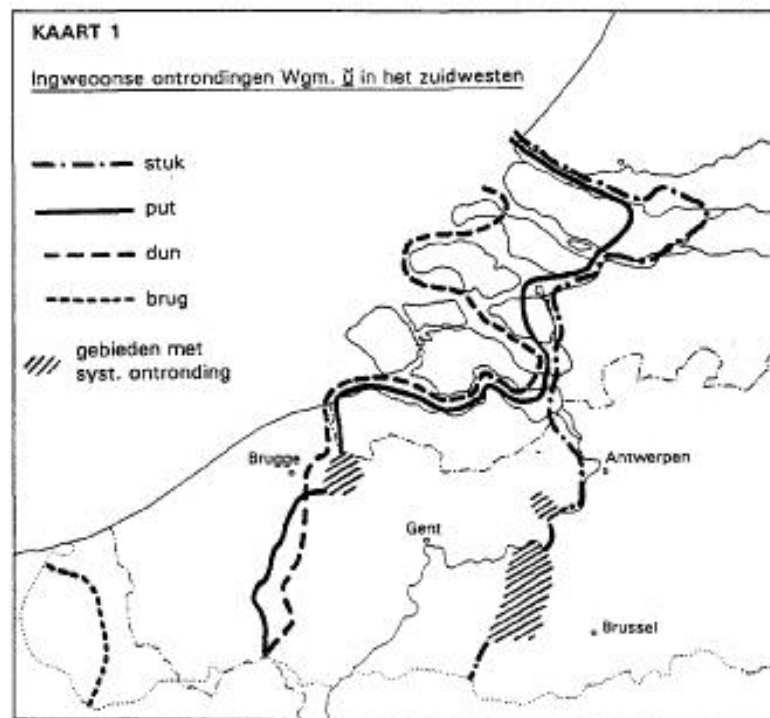
4. Mien uus

- In Brabant veranderen vanaf middeleeuwen de ie en uu in tweeklank → ij en ui – in OV pas later

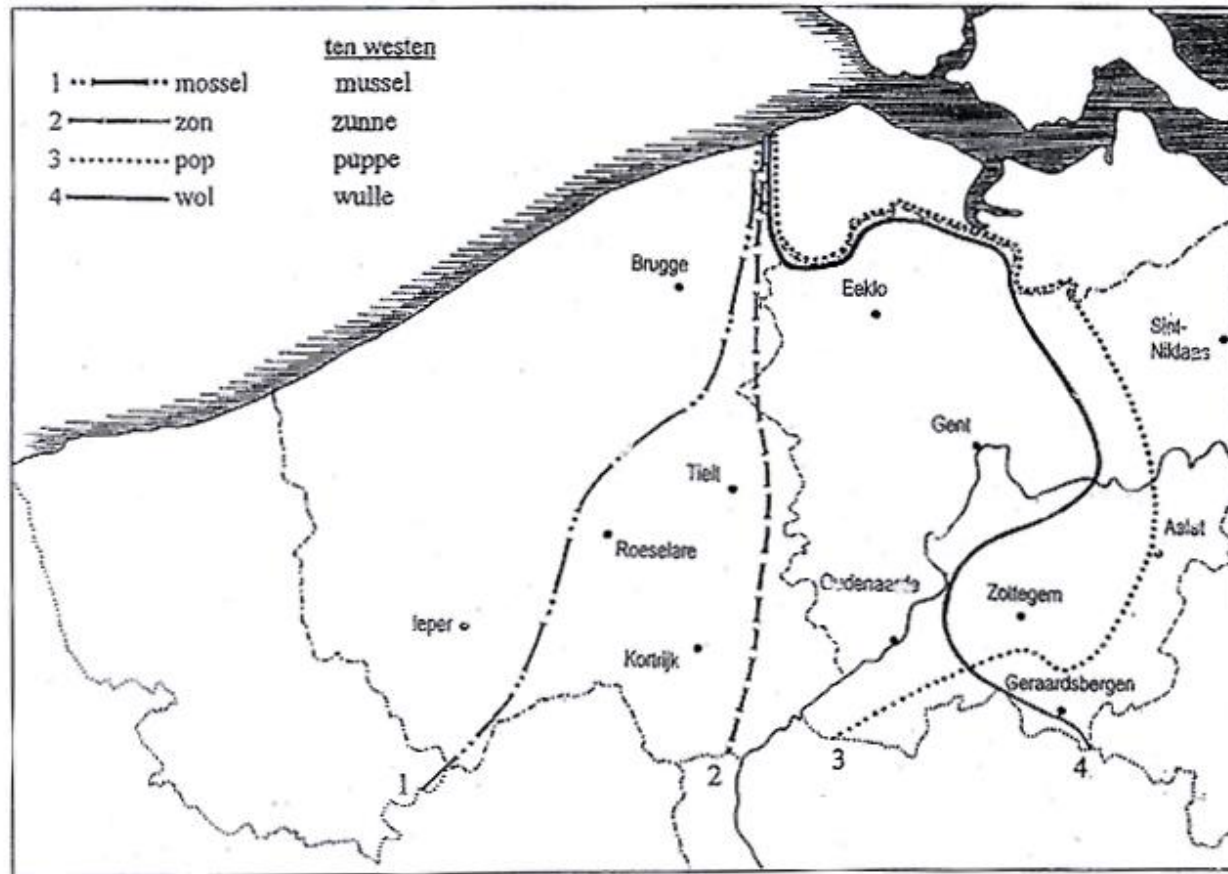

5. Westelijke ontronding van de korte u : *stik, pit, dinne, krikke, ip, schippe, hil, brigge,.. tgo* geronde vormen i. h. oosten

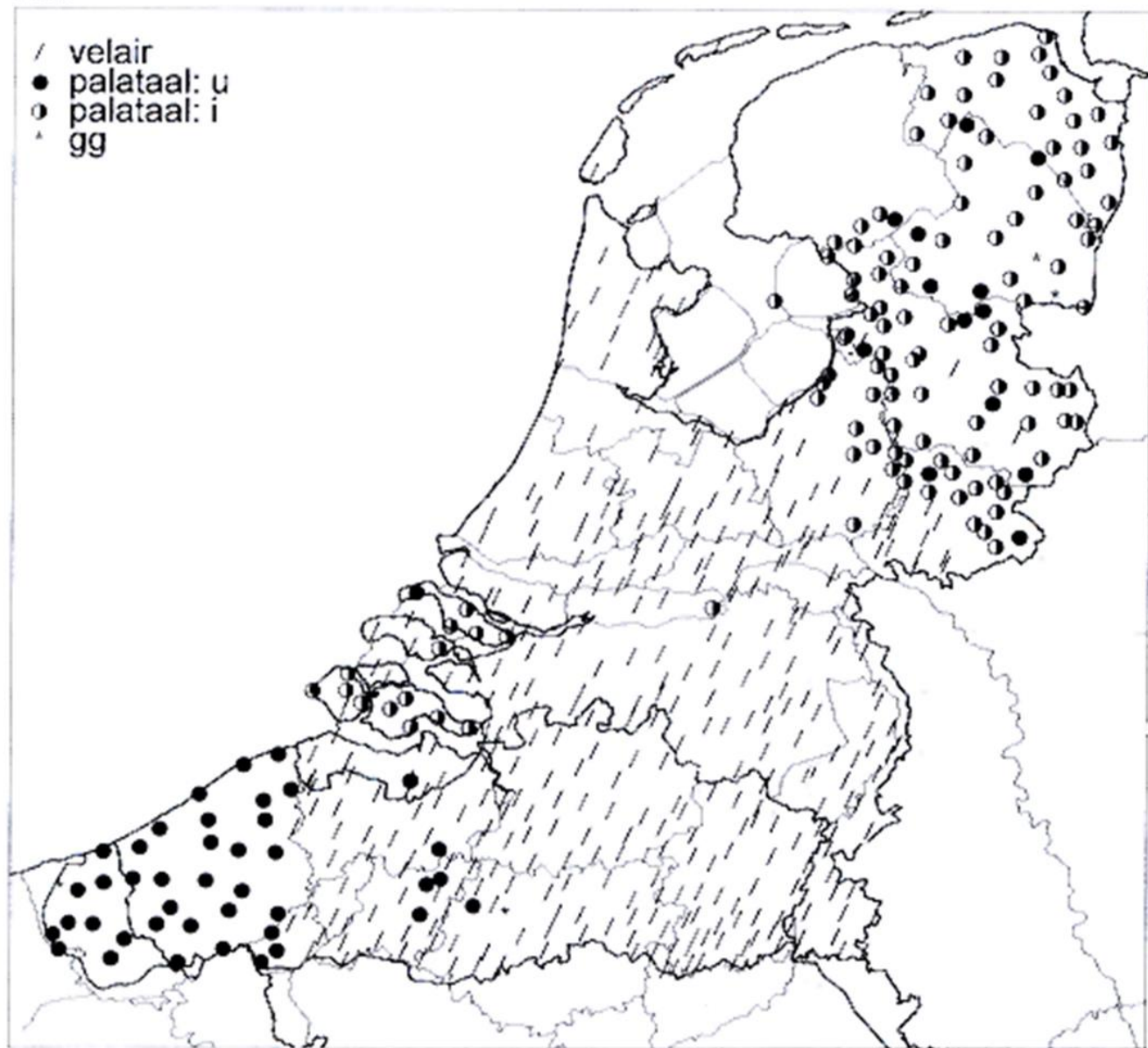
6. Westelijke spontane palatalisatie: korte o > u, b.v. *buk*, *zonne*, *puppe*, *mussels*, *up*, *wulle*, *vul*, *rugge* tgo velair vocalisme in het oosten

Kaart 9. Palatalisatie ö (< Germ. û)

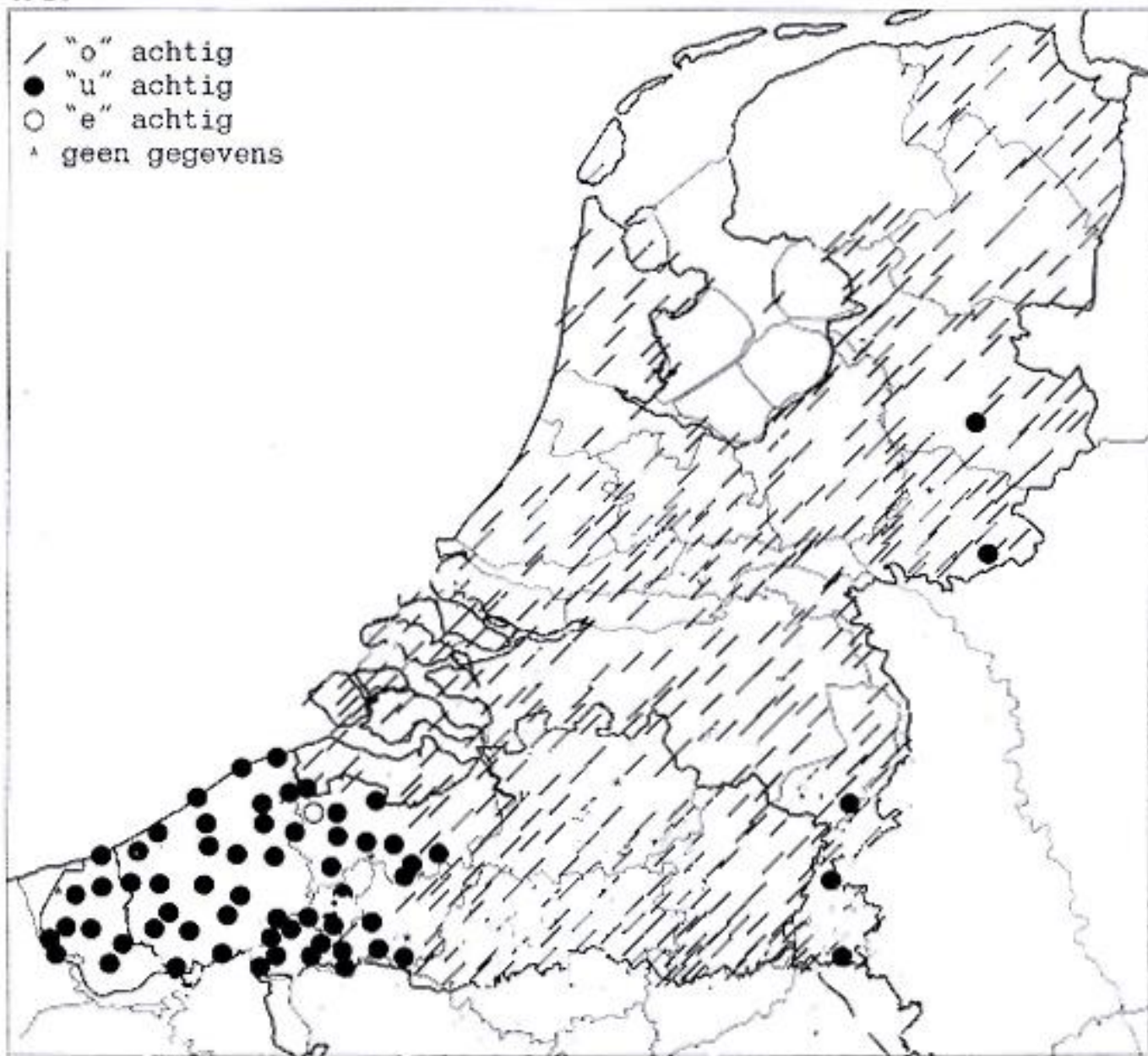
zon

- / velair
- palataal: u
- palataal: i
- ^ gg

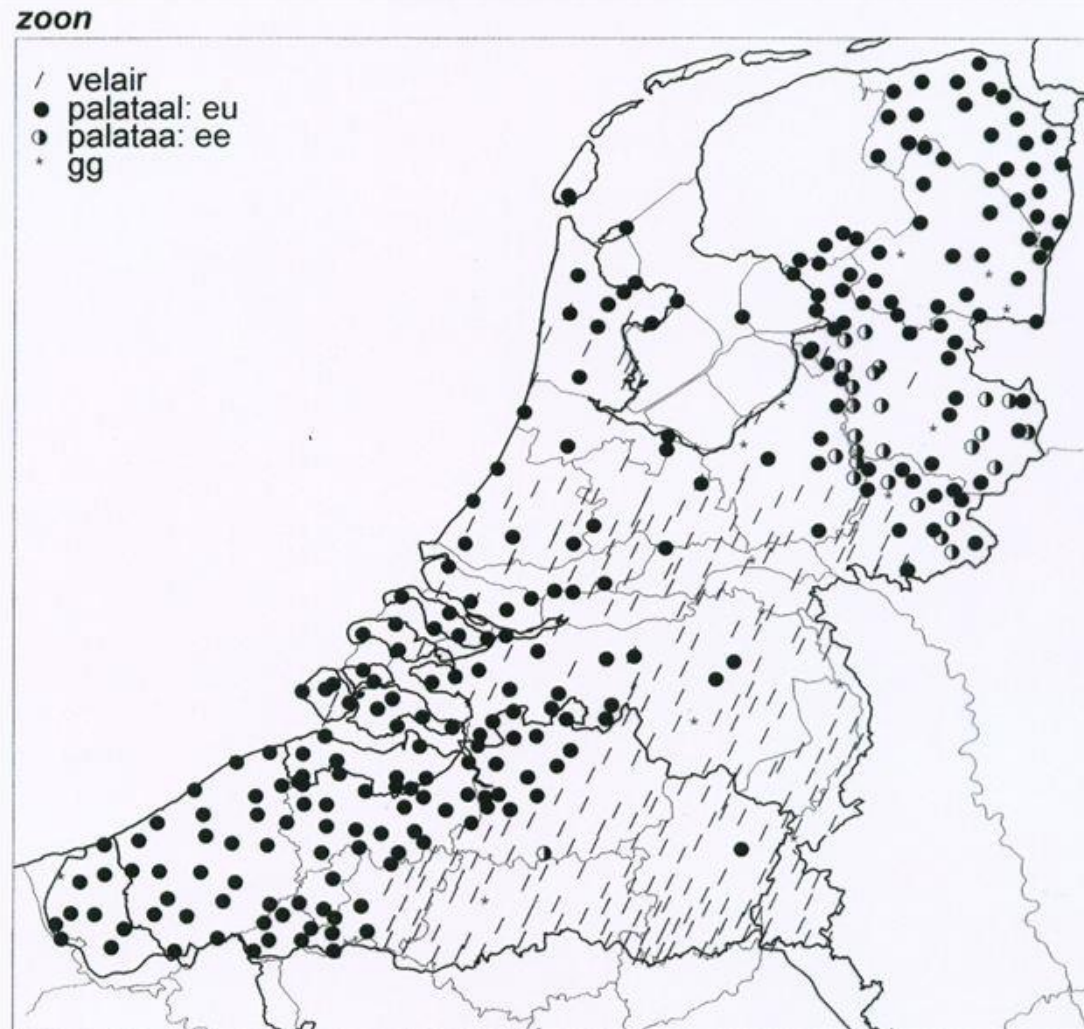

wol

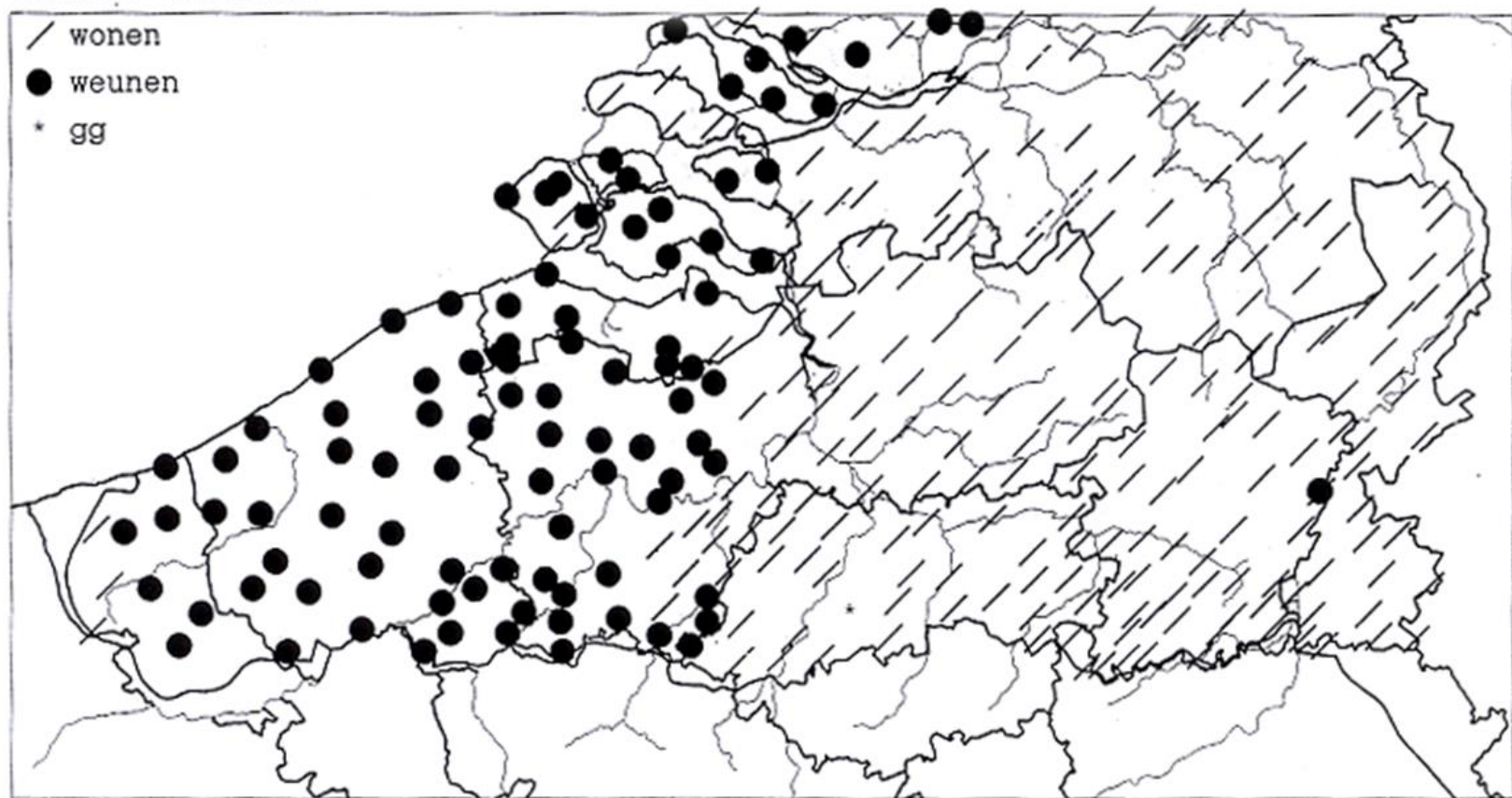
- / "o" achtig
- "u" achtig
- "e" achtig
- ^ geen gegevens

Wanneer die u in open lettergreep stond
→ gerekt tot eu, b.v. *zeule*, *neute*, *beuter*, *bleuzen*,
weunen, *zeune*

wonen - weunen

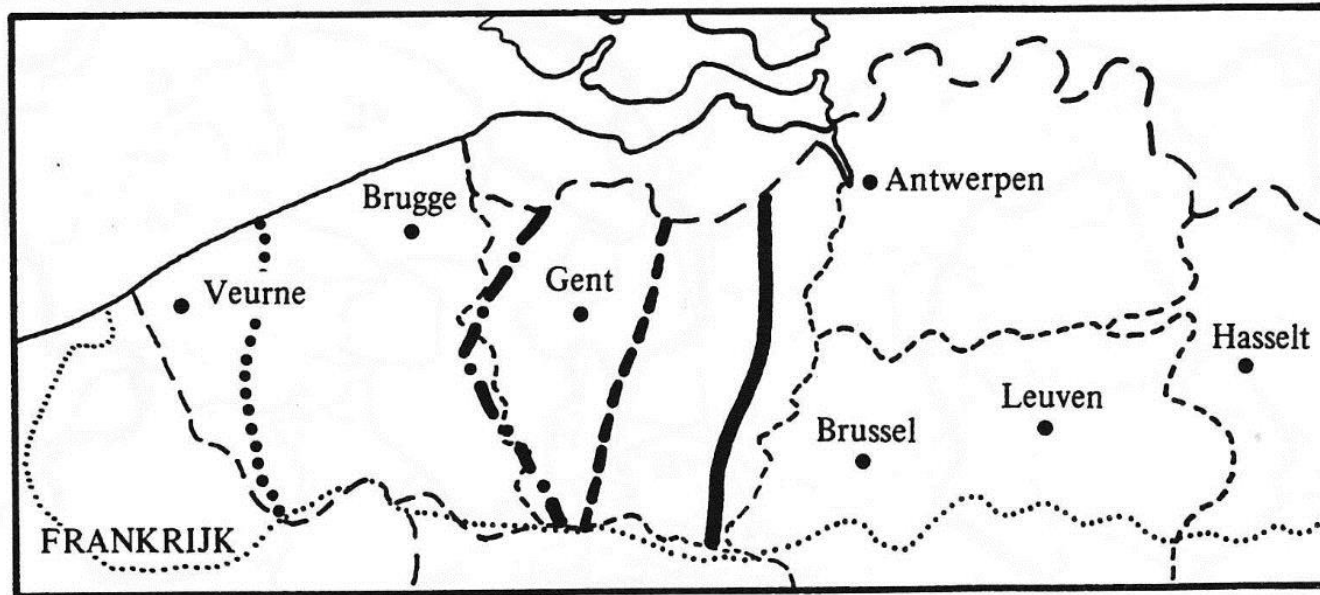

7. Westelijke verdonkering van korte a in
sommige woorden, b.v. *zochte* ipv *zacht*, *of* ipv *af*

!! zachte < > zochte

de patatten zijn ...
mijn kussen is ...

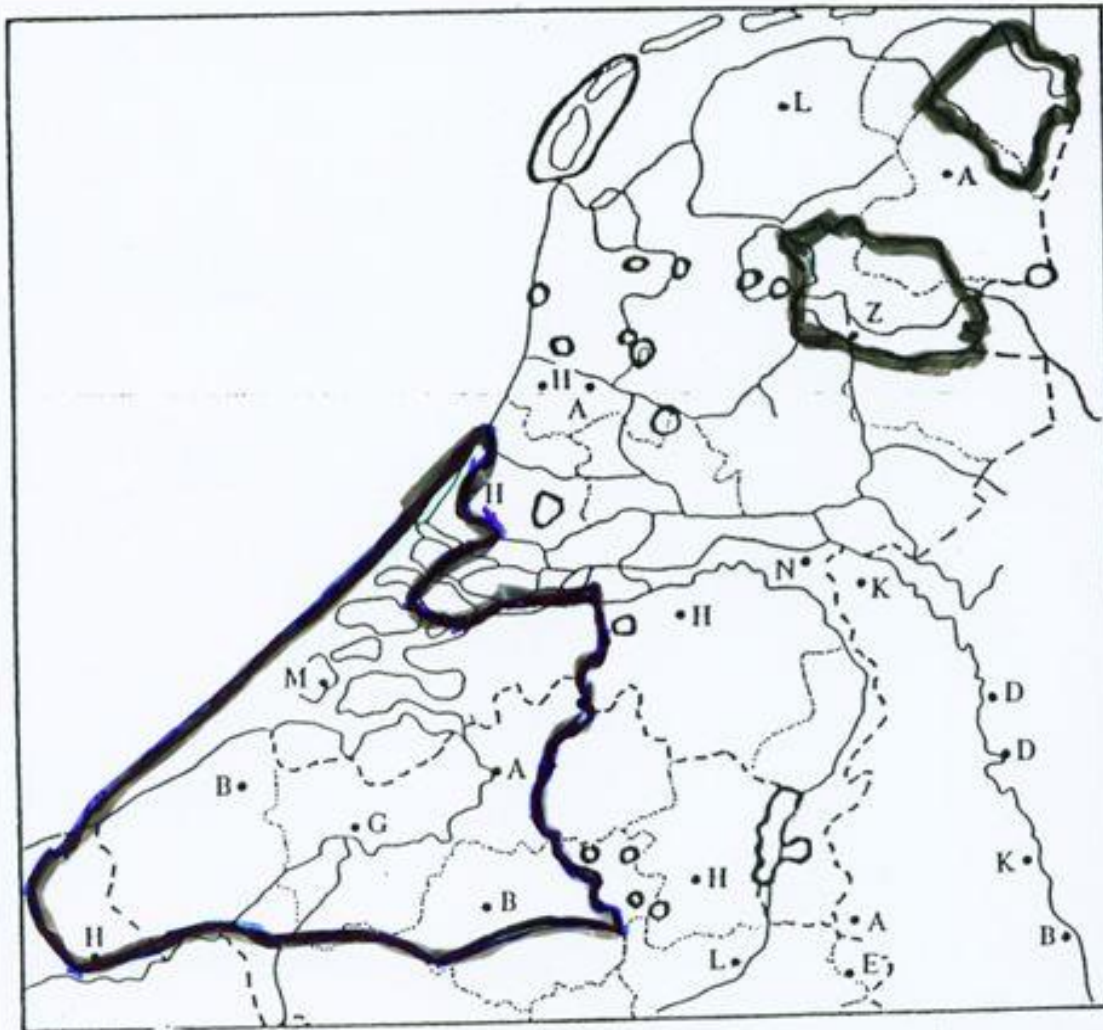
8. Meervoud op -s (*W*) < > mv. op -en

Kaart 19 : Meervoudsvorming op -s.

- Oostgrens *zoons*
- - - Oostgrens *stiers*
- · - · Oostgrens *gebuurs*
- · · · · Oostgrens *kats*
- Taalgrens [J. Tældeman 1982]

9. Verlies (W) < > behoud (O) van *h* aan woordbegin

Verlies van [h] in anlaut.

[A. Weijnen 1966]

10. Verspreiding van achtervoegsels *-egge* en *-es/-ster* in vrouwelijke persoonsnamen:

W: *naaieg(g)e*, *spineg(g)e*, *kookeg(g)e*,
gebuurneg(g)e

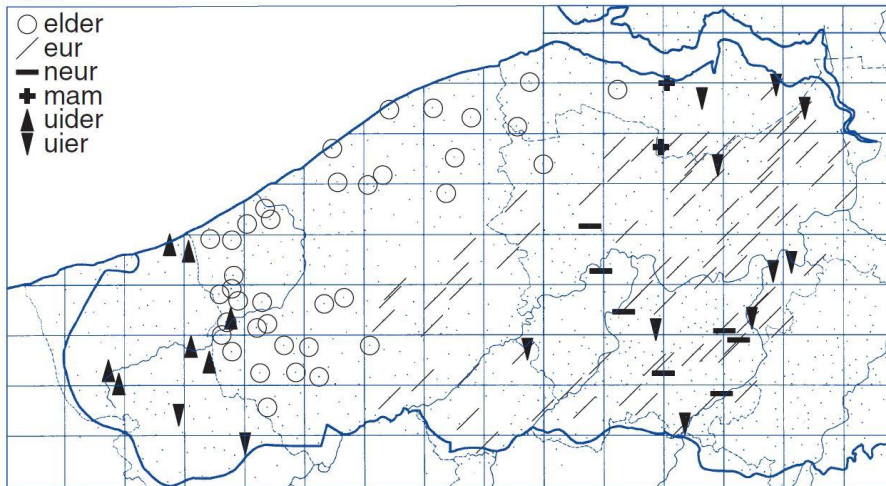
O: *-es(se)* + wisselvormen en *-ster*

in het Waasland as!! – achterwaras,
achtergaras, kookas

11. ≠ in woordgebruik : W <> O

- *bul* < > *stier*
- *kankerbloem* (Eng. *cancer-rose*)
- *elder* < > *eur/uier*
- *letter* < > *weinig*

UIER

Grote klaproos

12. W lange ie < > O lange uu

*diere – duur / Diets - Duuts (>Duits) /bestieren – besturen /
lieden - luden (>lui) / vier - vuur*

Conclusie voor het westen

Tot diep in de middeleeuwen:
dialecteenheid in WV en OV

Daarna volgt een breuk

**Breuk in
het Vlaamse
dialectlandschap
door Brabantse
expansie**

(1) diftongering:

oude ie/uu

ui = OV **us**/Brab *ooës* < > WV *uus*

ij = OV **èès**/Brab. *aaës* < > WV *ies*

(2) verdonkering lange *aa*

OV/Brab. *noame*, *moaken* < > WV *naame*

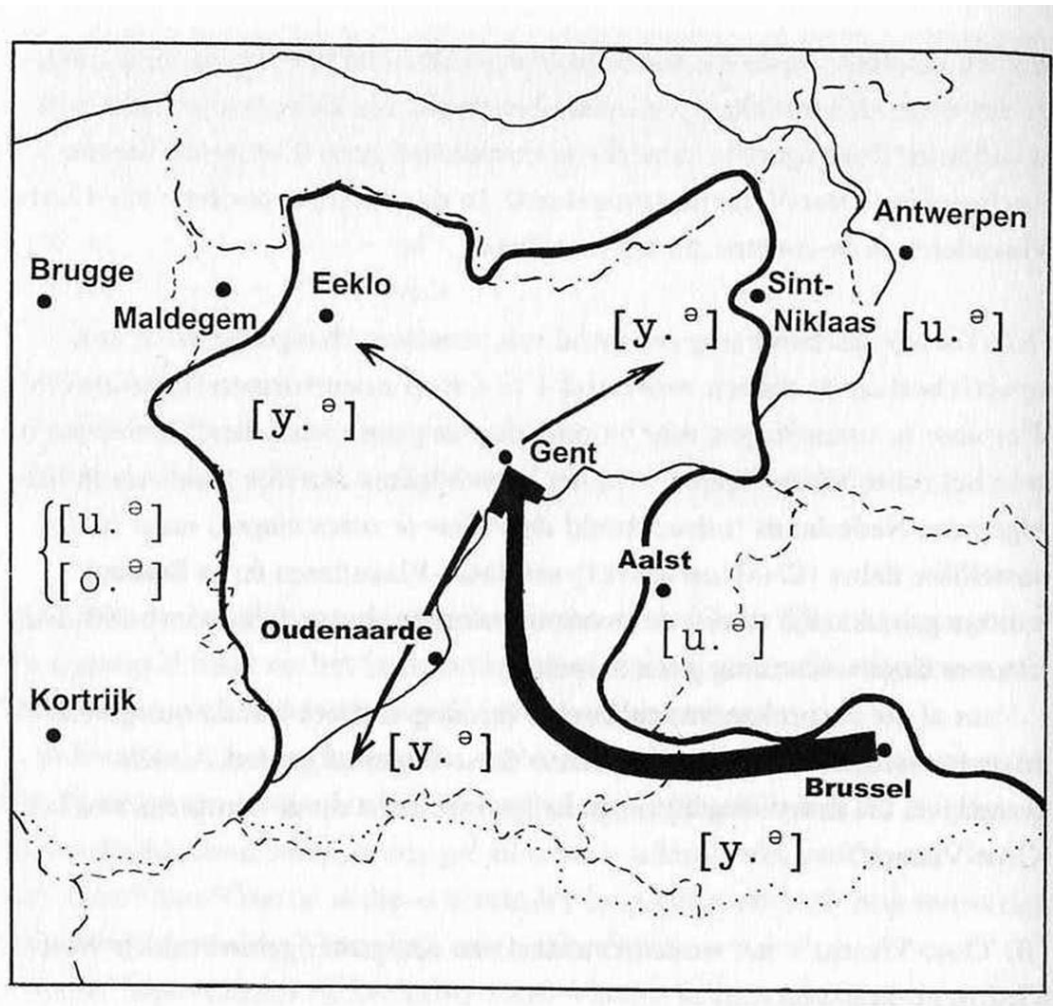
(3) sluiting oude scherplange *ee* tot
ieë,

OV/Brab *dieël* < > WV *deeël*

!!!

In enkele OV stadsdialecten:
gemonoftonggeerd tot lange **ie**
(Gent, Ronse).

(4) palatalisering scherplange oo tot uuë,
oo = OV/ZBr bruuët < > WV ooë

(5) Door invloed Brabants: aantal oude, typisch westelijke dialectkenmerken teruggedrongen, bv:

- de kustwestgermaanse i-uitspraak in woorden als *pit, krikke, ip, schippe, brigge*
- de u in *buk, zunne, wulle, vul*

(6) Wegval eind-e

- Alleen in de oostelijke helft
- Kat i.p.v. katte

Ook woordenschat

- Beenhouwer
- Kieken
- Patat
- Stekske
- Schuif
- mutten

Eigen Oost-Vlaamse ontwikkelingen

- (1)verlies lengte:

geen lengteverschil tss lange en korte klinkers.

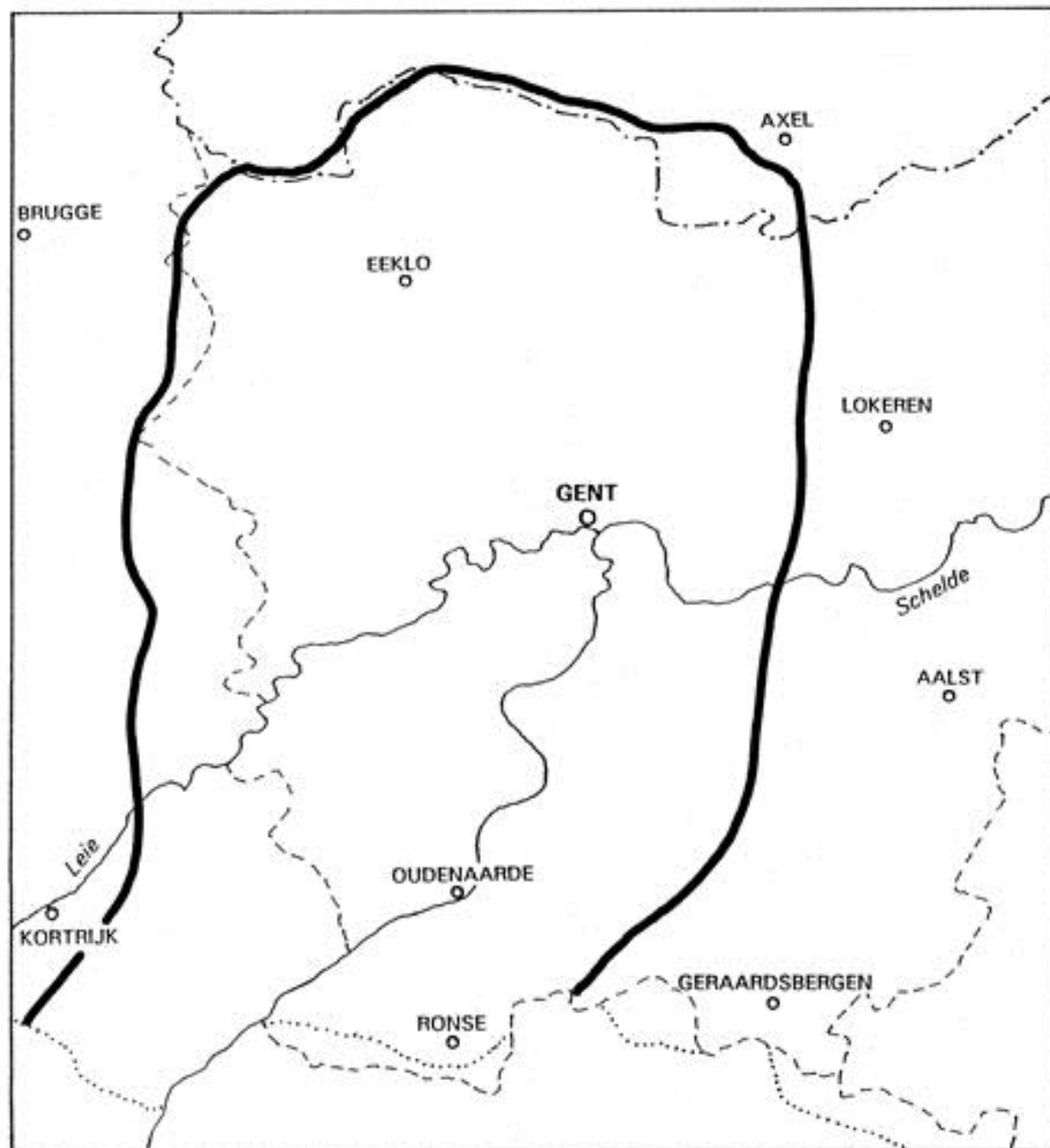
cf. **mol** - **school**, **god** – **goot**

Halflang: **da.g**, **be.le**, **lo.tn** ('laten'),
we.tn ('weten')

NIET meer te zien in het Gents/Ronsisch.

Daar achteraf alle klinkers extreem gerekt, b.v.

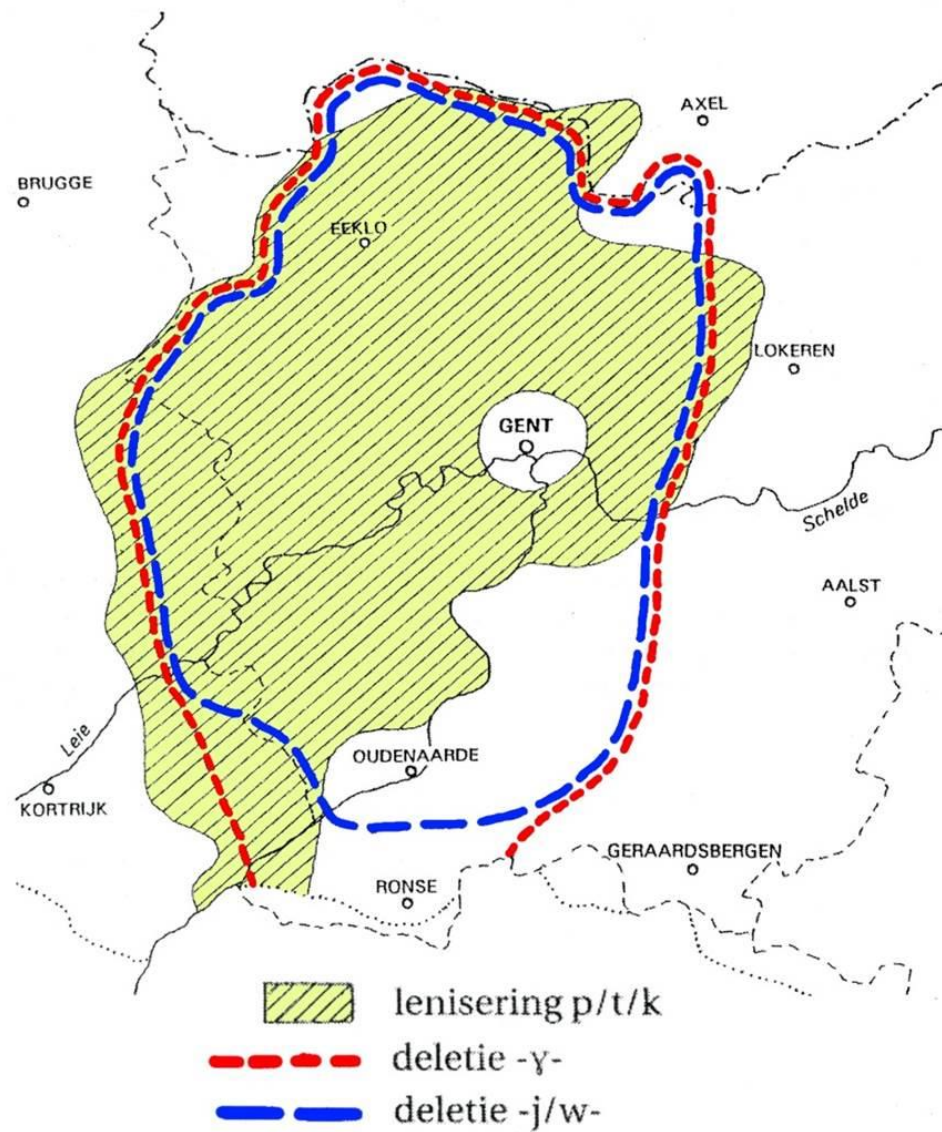
• <u>klank</u>	<u>GENT</u>	<u>Ronse</u>
• korte e (bed)	baede	bèèede
• (les)	laese	leeëse
• korte o (kop)	koop	koop
• korte a (dag)	daag	daeg

KAART 3 : Oost-Vlaams gebied met opheffing oude tegenstelling $\check{V}/\bar{V}$

(2) wegval van **g/ng** tussen klinkers

•	OV	WV	Brab.
•	lèèën	lign	liege
•	zèèën	zingn	zienge
•	laaën	lachn	lache

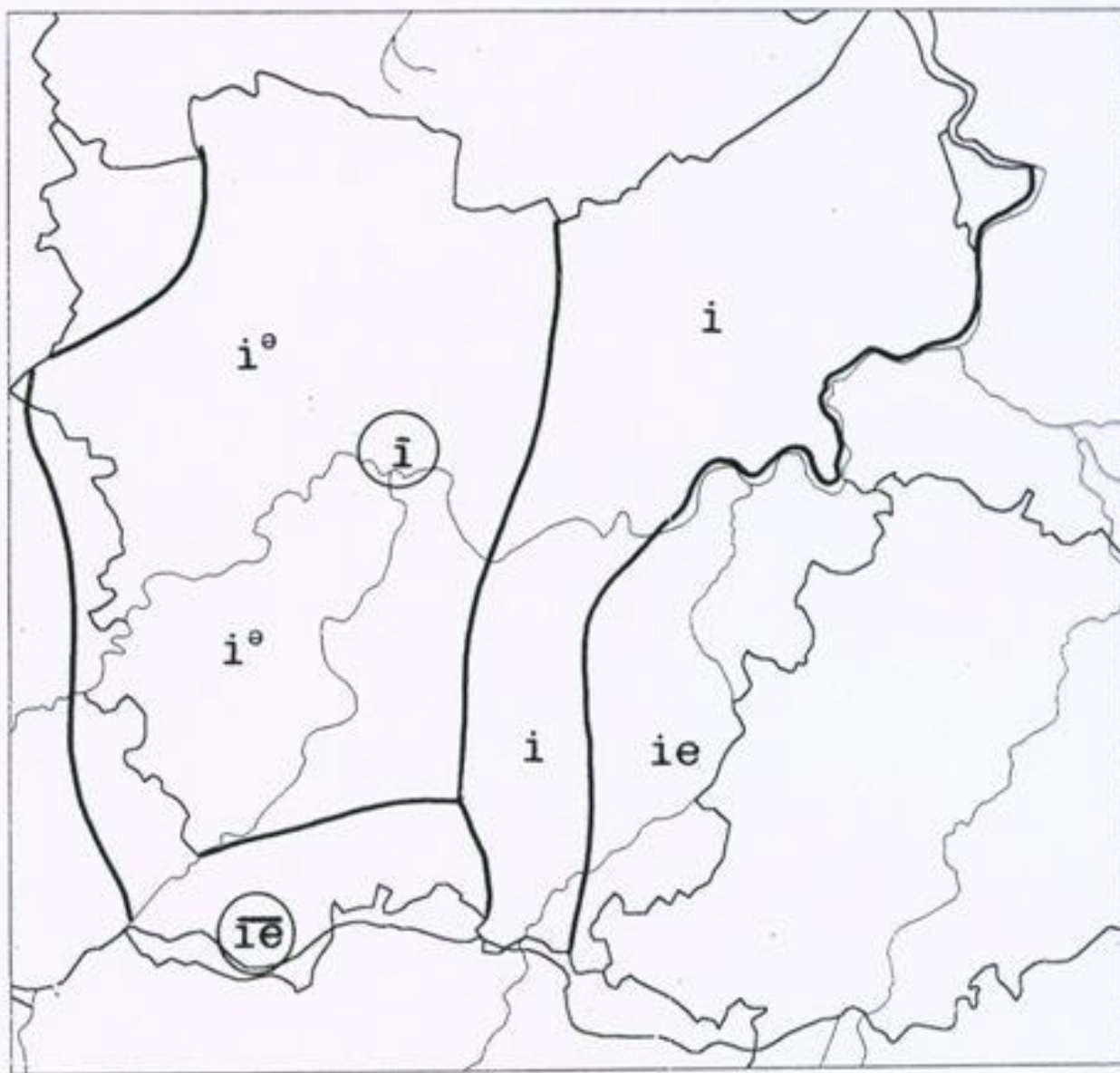

Naar: J. Taeldeman (1999), Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied. In: Kruijsen, J. en N. van der Sijs (red.) *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Contact. Blz. 279.

(3) ontwikkeling van korte i en korte u tot korte tweeklanken:

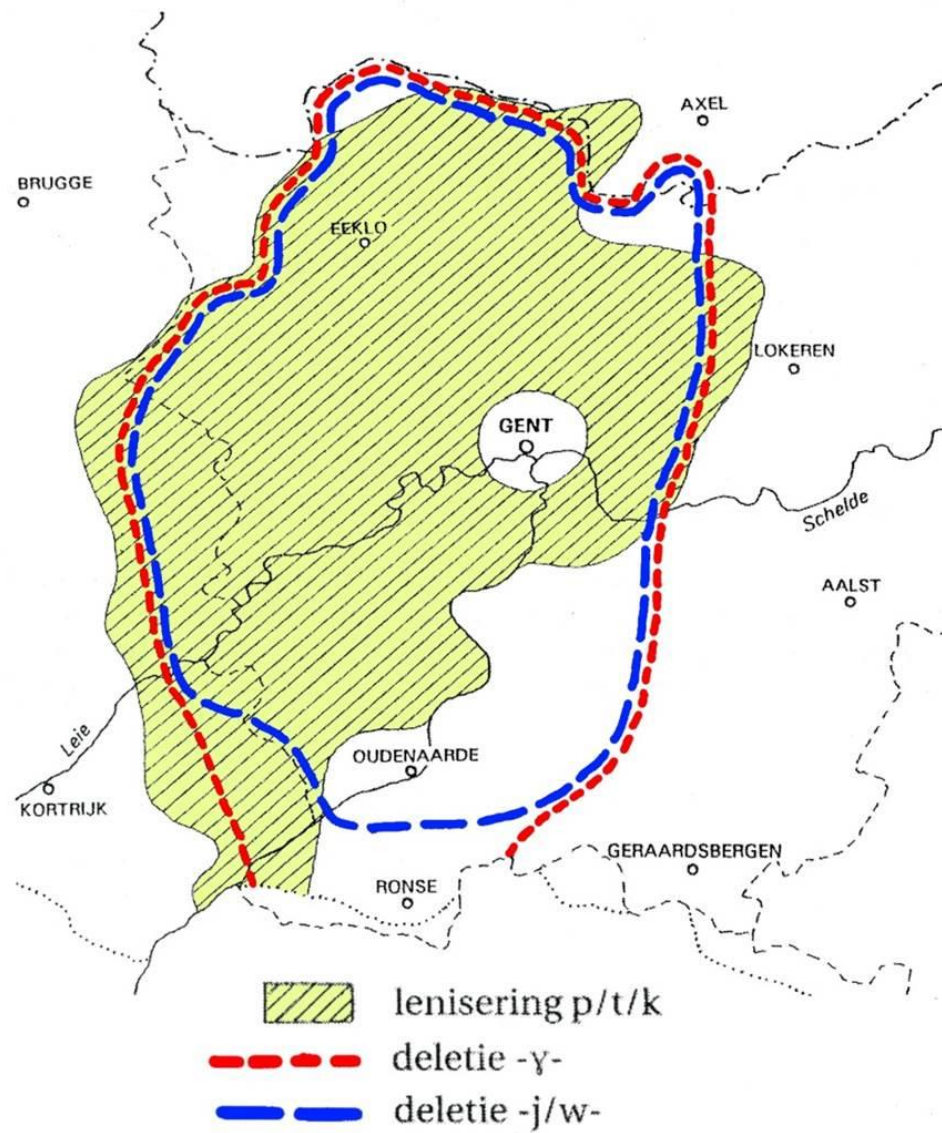
- **OV** **WV** **Brab.**
- puët put/pit puut
- luëcht lucht luucht
- wiët wit wit

dik

- (4) intervocalische tenuisverschuiving:
p, t en k worden verzacht wanneer ze
tussen klinkers staan

	OV	WV	Brab.
•	kadde	katte	kat
•	roabe	raape/roape	roap/roop
•	beeGe	beeke	beek

Naar: J. Taeldeman (1999), Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied. In: Kruijsen, J. en N. van der Sijs (red.) *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Contact. Blz. 279.

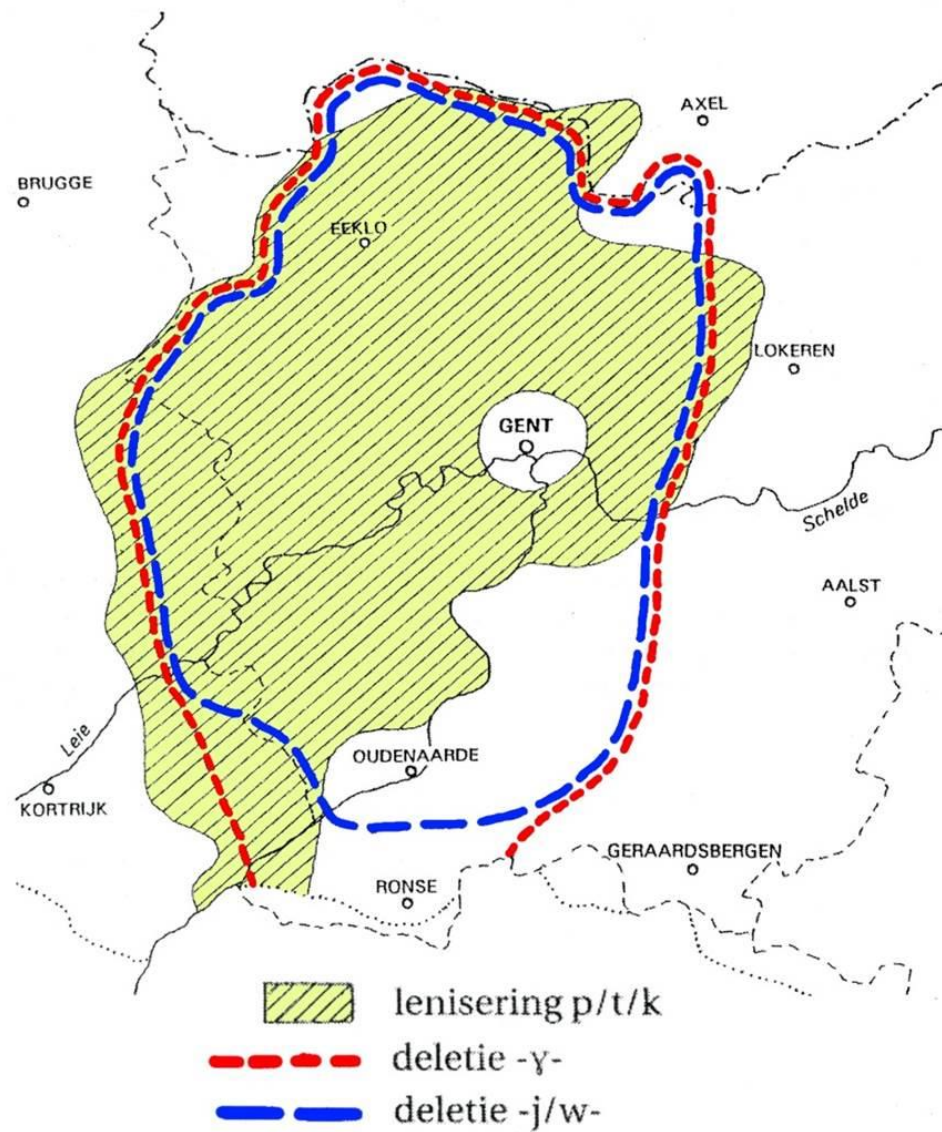
(5) verkorting van lange **ie** of **ieë** en lange **oe** of **oeë**,

Ook deze verkorting is nadien weer verdwenen uit het Gents/Ronsisch, b.v.

•	OV	WV	Brab.	GENT
•	riet	rieët	rie:t	reet
•	tiene	tieëne	tie:n	teene
•	ziek	zieëk	zie:k	zeek
•	bloed	bloeëd	bloe:d	bloot
•	vloer	vloeër	vloe:r	vloor

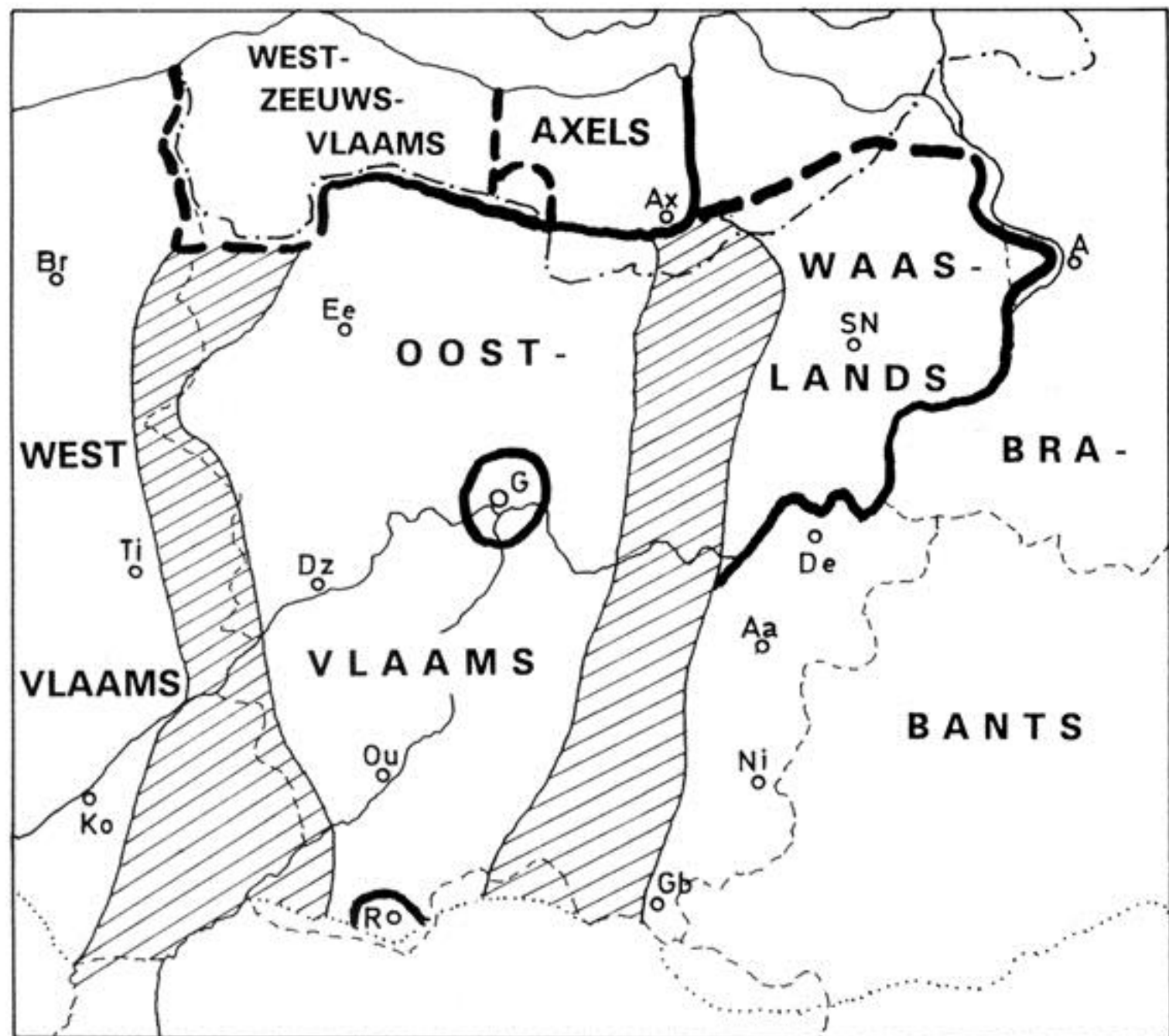
(6) Ook de j en de w vallen weg

- Draaien > droan/droaën
- Nieuwe > nieë of nuë

Naar: J. Taeldeman (1999), Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied. In: Kruijsen, J. en N. van der Sijs (red.) *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Contact. Blz. 279.

- combinatie van brabantisering **plus** eigen ontwikkelingen
- grootste deel van westelijk Oost-Vlaanderen apart dialectgebied.
- Vandaag in OV 3 ≠ dialectgebieden

KAART 6 : Het 'Oost-Vlaamse' dialectgebied in een ruimer perspectief

Tussenpositie van de Wase dialecten

3 elementen

- 1) Westelijkere kenmerken ontbreken (bv. vul, puppe, veugel, bleuzen)
- 2) typische Oost-Vl. kenmerken hebben Waasl. niet kunnen bereiken (meer binnen Brabantse invloedsfeer gebleven)

- 3) staan al langer onder sterkere invloed van Brabant
- → geen doffe e
- → oude aa: in sommige woorden umlaut:
sch(j)èèr, (j)èèringk, m(j)èèrt
- → aan einde woord j en w vallen weg: bouw → baa, leeuw → lieë

Toch niet heel sterk verbrabantst

→ pas laatste 50 jaar verantwerpsing, en
dat geldt meer voor de oostelijke plaatsen
dan de westelijke

Variatie binnen de Wase dialecten

Valt uiteen in twee of drie zones

- oo (boom, rook)
- → meestal uuë
- → langs Schelde + westwaartse wig naar Sint-Niklaas oeë
- → enkele plaatsen ten ZO van SN: ieë

Wegval eind-n

- In Doel, Kioldrecht, Kallo, Zwiyndrecht en Burcht, Rupelmonde, Steendorp en Temse

Wase dialecteilanden

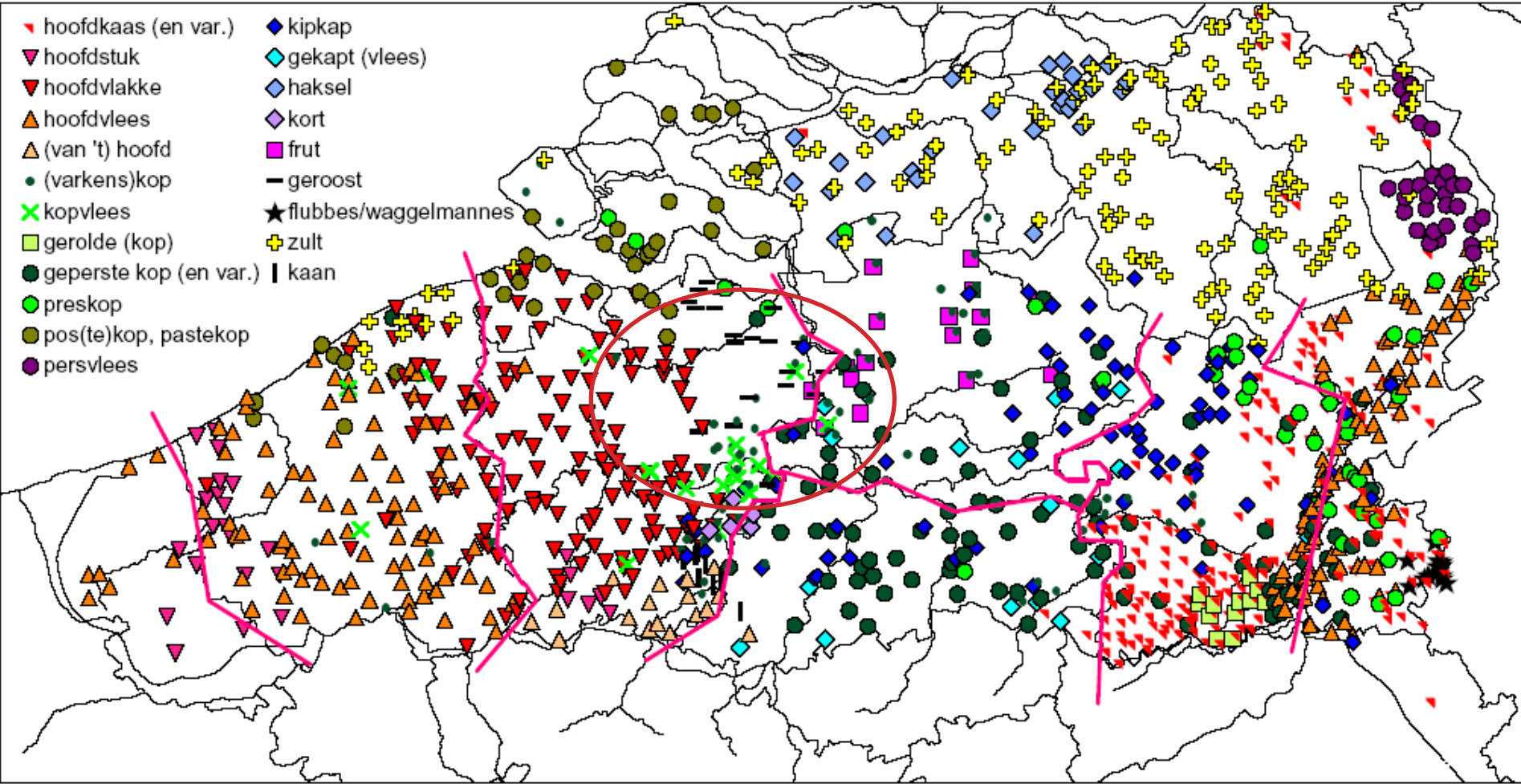
- Temse:
 - uu → ie (zuur → zier)
 - eu → ee (deur → deer)
 - Lange u → èè (huis → èès)
 - Korte u → korte i (zuster → zister/put → pit)

- Lokeren:
 - Korte u → korte i: *mus* → *misse*
 - Korte i → korte o voor holle l:
brol = bril

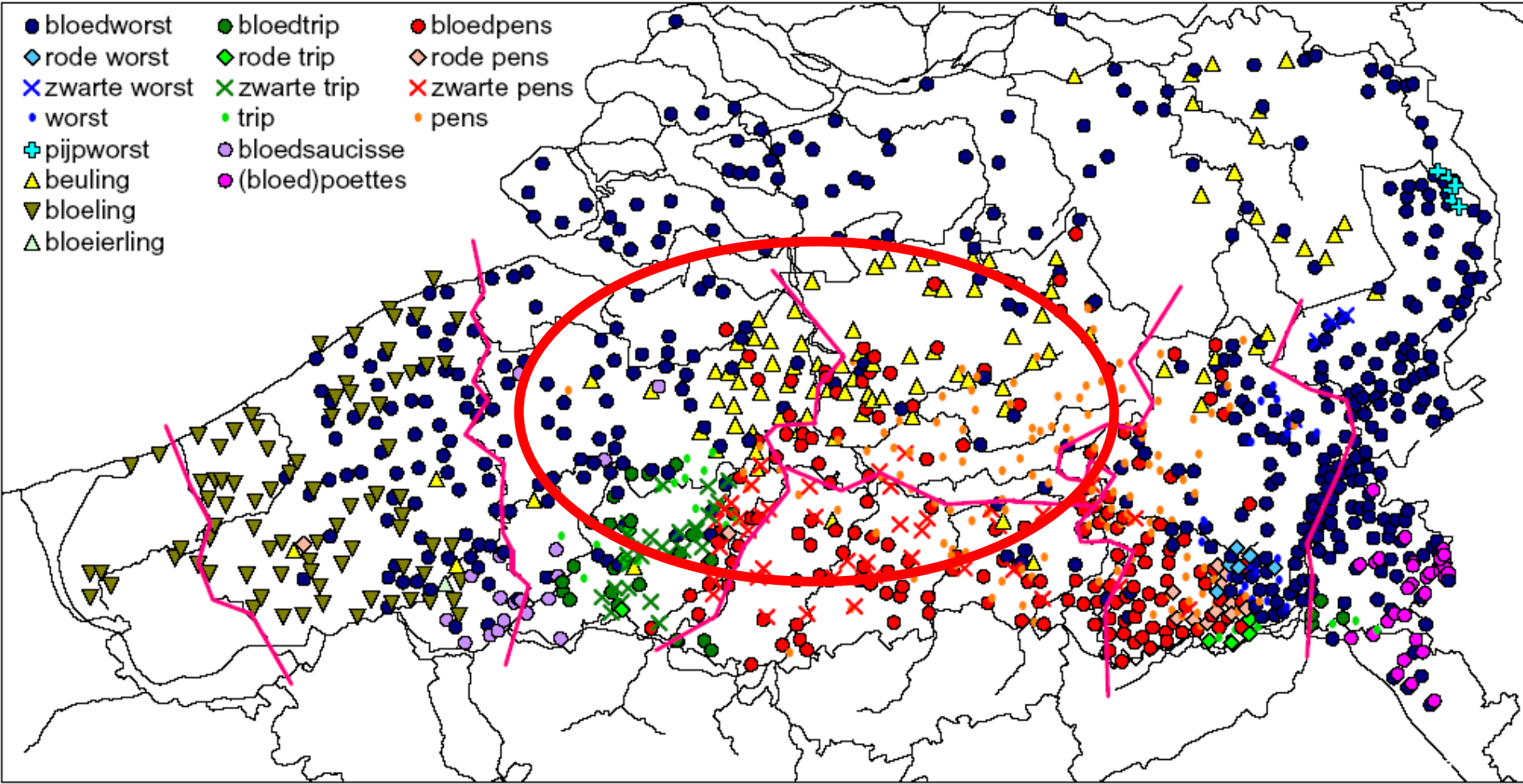
Dialecten op de kaart

Enkele woordkaarten

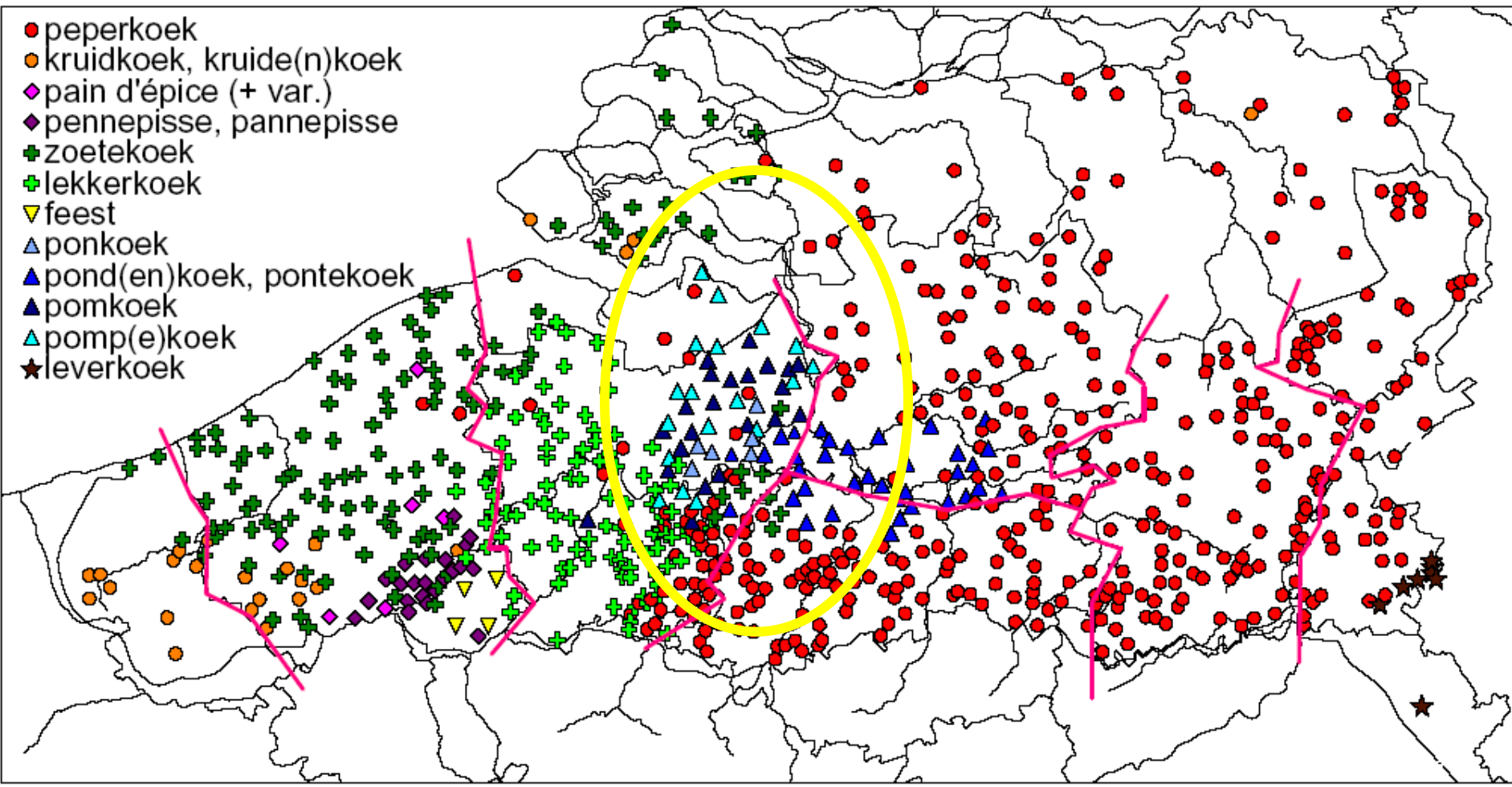
HOOFDKAAS/KOP

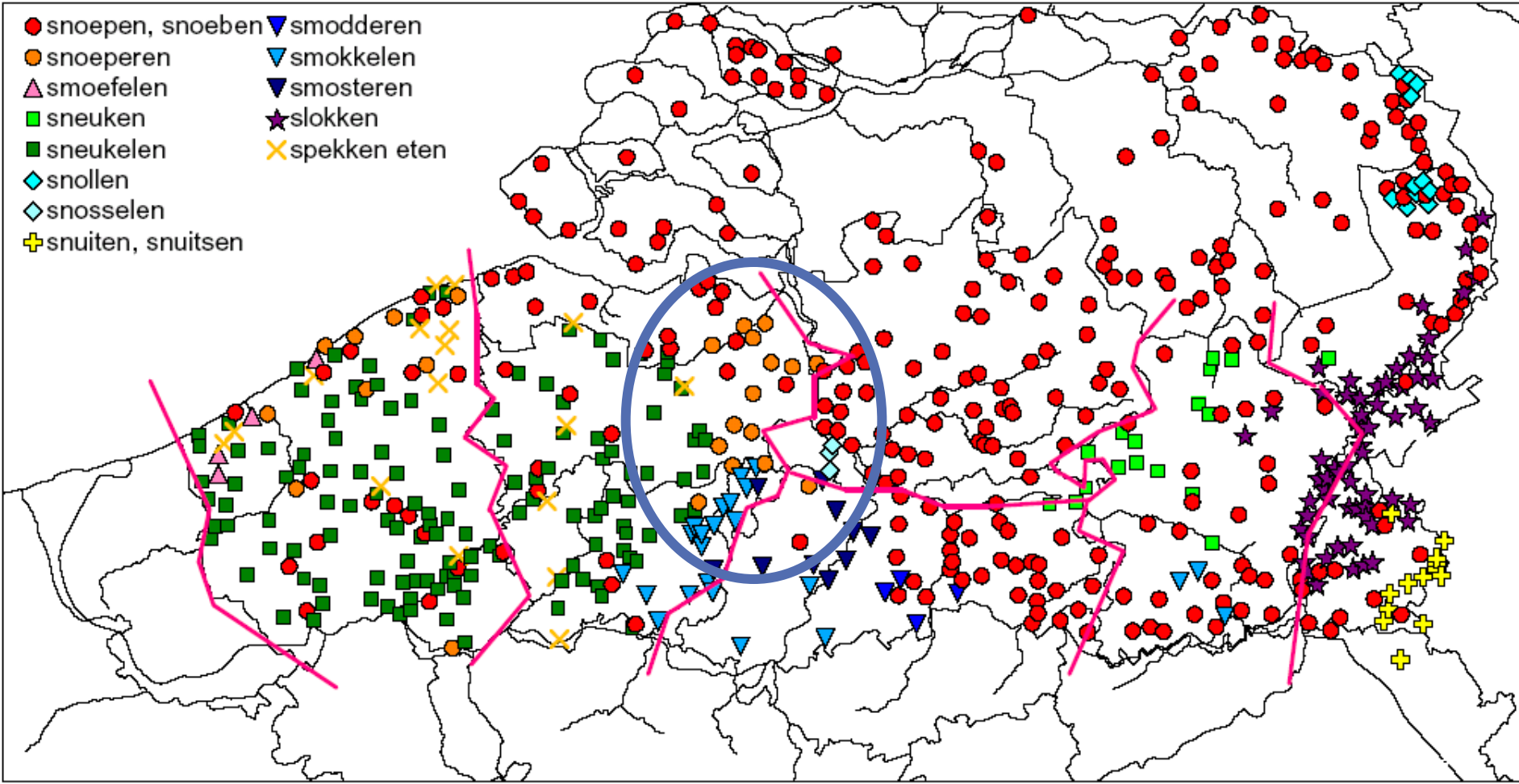
BLOEDWORST

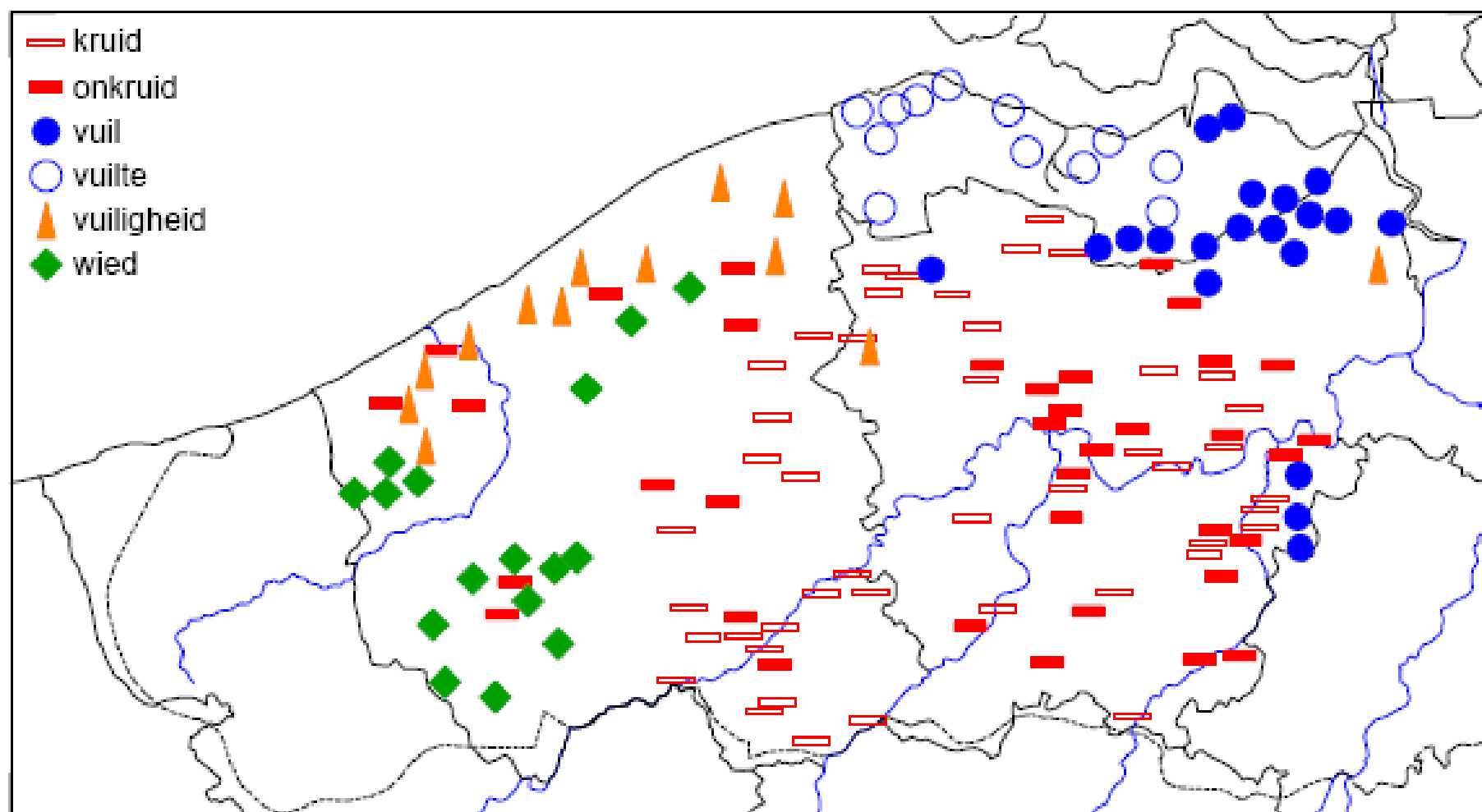
PEPERKOEK

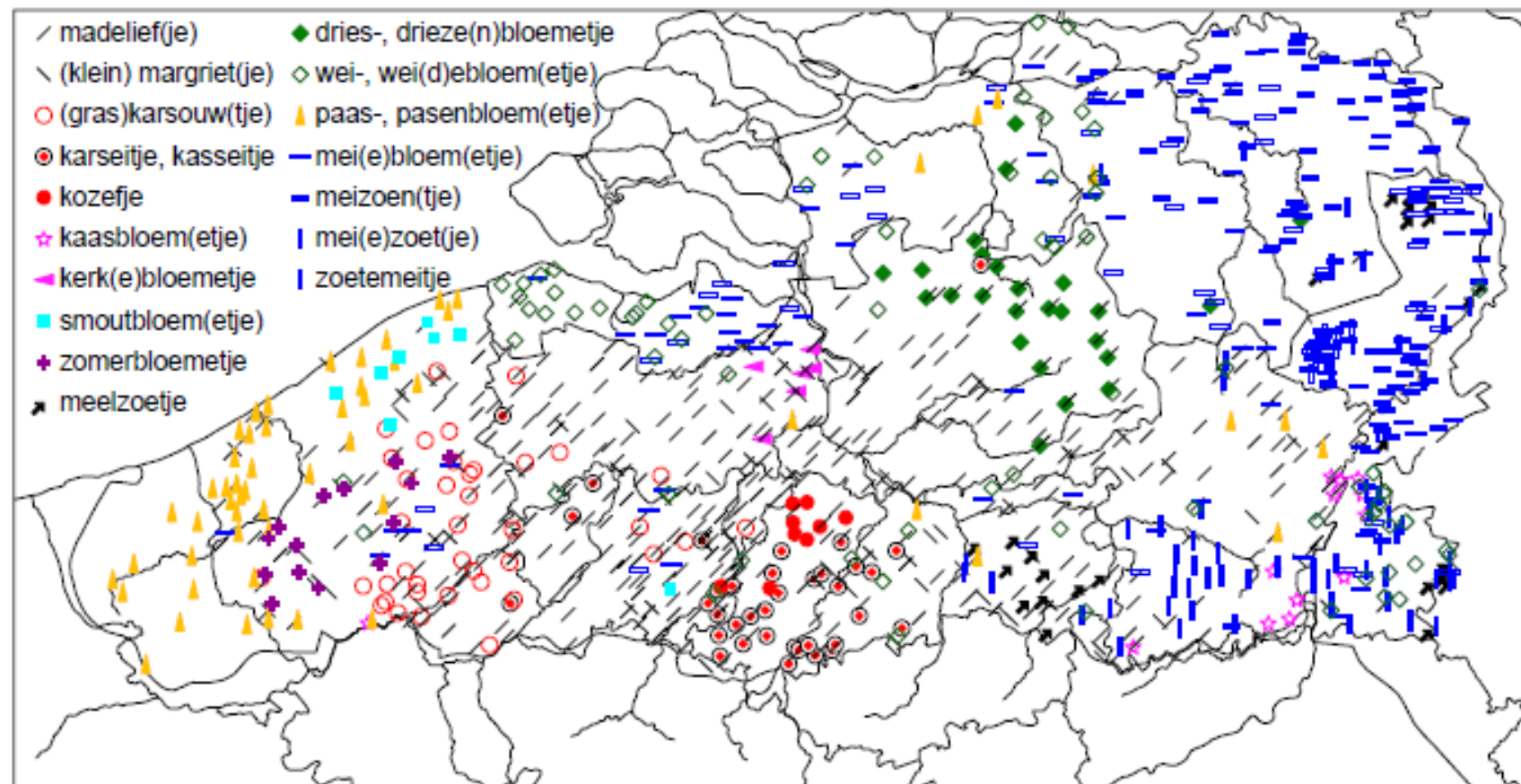
SNOEPEN

ONKRUID

MADLIEFJE

SLEUTELBLOEM

